

Universitätsbibliothek Wuppertal

Titi Livii Patavini Historiarvm Libri Qvi Svpersvnt Omnes

Livius, Titus

Mannhemii, 1779

Liber VII

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1259](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1259)

U. e. 389.
a. C. 363.
L. Sextio,
L. Emilio
Coss.

ANNUS hic erit insignis novi hominis consulatu, insignis novis duobus magistratibus, prætura & curuli ædilitate. Hos sibi patricii quæsiwere honores pro concesso plebi altero consulatu. Plebes consulum L. Sextio, cujus lege partus erat, dedit : Patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo ; ædilitatem Cn. Quinctio Capitolino & P. Cornelio Scipioni, suarum gentium viris, gratia campestri ceperunt. L. Sextio collega ex Patribus datus L. Æmilius Mamercinus. Principio anni & de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari jam fama erat, & de Hernicorum defectione agitata mentio. Quum de industria omnia, ne quid per plebeium consulem ageretur, proferrentur, silentium omnium rerum ac justitio simile orium fuit : nisi quod, non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule uno plebeio tres patricos magistratus, curulibus sellis prætextatos tamquam consules sedentes, nobilitas sibi sumisset, prætorem quidem etiam jura reddentem, & collegam consulibus, atque iisdem auspiciis creatum, verecundia

LIBER VII CAP. II 7

inde inposita est senatui ex Patribus jubendi
 ædiles curules creari. Primo, ut alternis an-
 nis ex plebe fierent, convenerat : postea
 promiscuum fuit. Inde, L. Genucio & Q. Ser-
 vilio consulibus, & ab seditione & a bello
 quietis rebus, ne quando a metu ac periculis
 vacarent, pestilentia ingens orta. Censorem,
 ædilem curulem, tres tribunos plebis mor-
 tuos ferunt, pro portione & ex multitudine
 alia multa funera fuisse. Maximeque eam
 pestilentiam insignem mors quam matura, tam
 acerba, M. Furii fecit. Fuit enim vere vir
 unicus in omni fortuna : princeps pace bel-
 loque prius, quam exsulatum iret ; clarior
 in exilio vel desiderio civitatis, quæ capta
 absentis inploravit opem, vel felicitate, qua
 restitutus in patriam secum patriam ipsam
 restituit. Par deinde per quinque & viginti
 annos (tot enim postea vixit) titulo tantæ
 gloriæ fuit, dignusque habitus, quem se-
 cundum a Romulo conditorem urbis Romanæ
 ferrent.

U. c. 390.
 a. C. 362.

L. Genu-
 cio, Q.
 Servilio
 Coss.

Pestilentia

Camillæ
 mors.

II. Et hoc & insequenti anno, C. Sulpi-
 cio Petico, C. Licinio Stolone, consulibus,
 pestilentia fuit. Eo nihil dignum memoria
 actum, nisi quod pacis Deum exposcendæ

U. c. 391.
 a. C. 361.

C. Sulpi-
 cio, C.
 Licinio
 Coss.

*U. e. 391.
a. C. 361.*

*Ludi sceni-
ei primi.*

caussa tertio tum post conditam urbem lecti-
sternium fuit. Et quum vis morbi nec huma-
nis consiliis nec ope divina levaretur, victis
superstitione animis, ludi quoque scenici,
nova res bellicoso populo, (nam circi modo
spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ
placamina instituti dicuntur. Ceterum parva
quoque (ut ferme principia omnia) & ea
ipsa peregrina res fuit. Sine carmine ullo,
sine imitandorum carminum actu, ludiones
ex Etruria adciti, ad tibicinis modos saltan-
tes, haud indecoros motus more Tusco da-
bant. Imitari deinde eos juventus, simul in-
conditis inter se jocularia fundentes versibus,
cœpere; nec absoni a voce motus erant.
Accepta itaque res sæpiusque usurpando exci-
tata. Vernaculis artificibus, quia hister Tusco
verbo ludio vocabatur, nomen histrionibus
inditum: qui non, sicut ante, Fescennino
versu similem incompositum temere ac rudem
alternis jaciebant; sed inpletas modis faturas,
descripto jam ad tibicinem cantu, motuque
congruenti peragebant. Livius post aliquot
annos, qui ab faturis ausus est primus argu-
mento fabulam serere, (idem scilicet, id
quod omnes tum erant, suorum carminum

actor) dicitur, quum sæpius revocatus vocem obtudisset, venia petita puerum ad canendum ante tibicinem quum statuisset, canticum egisse aliquanto magis vigente (a) motu, quia nihil vocis usus inpediebat. Inde ad manum cantari histrionibus cœptum, diverbiaque tantum ipsorum voci relicta. Postquam lege hac fabularum ab risu ac soluto joco res avocabatur, & ludus in artem paullatim verterat; juvenus, histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus jactitare cœpit: quæ inde exodia postea adpellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt. Quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit juvenus, nec ab histrionibus pollui passa est. Eo institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moveantur, & stipendia, tamquam expertes artis ludicræ, faciant. Inter aliarum parva principia rerum, ludorum quoque prima origo ponenda visa est: ut adpareret, quam ab sano initio res in hanc vix opulentis regnis tolerabilem insaniam venerit.

III. NEC tamen ludorum primum initium, procurandis religionibus datum, aut religione

(a) viginti Gron. Crev.

U. C. 391.
a. C. 361.

Exodia:
Atellanæ.

animos, aut corpora morbis levavit. Quin etiam, quum medios forte ludos circus Tiberi superfuso inrigatus inpedisset, id vero, velut averfis jam Diis adspernantibusque placamina iræ, terrorem ingentem fecit. Itaque Cn. Genucio, L. Æmilio Mamercino secundum consulibus, quum piaculorum magis conquisitio animos, quam corpora morbi, adficerent, repetitum ex seniorum memoria dicitur, pestilentiam quondam clavo ab dictatore fixo sedatam. Ea religione adductus senatus dictatorem clavi figendi causa dici iussit. Dicitur L. Manlius Imperiosus, L. Pinarium magistrum equitum dixit. Lex vetusta est, priscis literis verbisque scripta, ut, qui prætor maximus sit, Idibus Septembribus clavum pangat. Fixa (b) fuit dextro lateri ædis Jovis optimi maximi, ex qua parte (c) Minervæ templum est. Eum clavum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt: eoque Minervæ templo dicatam legem, quia numerus Minervæ inventum sit. Volsiniis quoque clavos, indices numeri annorum fixos in templo Nortia,

U. c. 392.
a. C. 360.

Cn. Genu-
cio, L.
Æmilio II
Coss.

Manlius
dictator
clavi
figendi
caussa
dictus.

Clavus
annorum
index.

(b) Fixus Gron. Crev.

(c) ea ex parte, qua Gron. Crev.

Etruscæ Deæ, comparere, diligens talium monimentorum auctor Cincius adfirmat. M. Horatius consul ex lege templum Jovis optimi maximi dedicavit anno post reges exactos: a consulibus postea ad dictatores, quia majus imperium erat, sollemne clavi figendi translatum est. Intermisso deinde more, digna etiam per se visa res (*d*), propter quam dictator crearetur. Qua de causa creatus L. Manlius, perinde ac reipublicæ gerendæ, ac non solvendæ religione, gratia creatus esset, bellum Hernicum adfectans, delectu acerbo juventutem agitavit; tandemque omnibus in eum tribunis plebis coortis, seu vi, seu verecundia victus, dictatura abiit.

*U. c. 392.
a. C. 360.*

*Manlius
delectum
habere
conatur,
frustra.*

IV. NEQUE eo minus principio insequentis anni, Q. Servilio Ahala, L. Genucio consulibus (*e*), dies Manlio dicitur a M. Pomponio tribuno plebis. Acerbitas in delectu, non damno modo civium, sed etiam laceratione corporum lata, partim virgis cæsis, qui ad nomina non respondissent, partim in vincula ductis, invisa erat: & ante omnia invisum ipsum ingenium atrox, cognomenque Impe-

*U. c. 393.
a. C. 359.*

*Q. Servi-
lio II. L.
Genucio
II. Coss.
Manlio
dies dicta.*

(*d*) est res Gron. Crev.

(*e*) secundum consulibus Gron. Crev.

*U. c. 393.
a. C. 359.*

*Acerbitas
ejus in
filium.*

riofī grave liberæ civitatī, ab ostentatione
 sævitæ adscitum, quam non magis in alie-
 nis, quam in proximis, ac sanguine ipse suo
 exerceret. Criminique ei tribunus inter cete-
 ra dabat, « quod filium juvenem, nullius
 » probri compertum, extorrem urbe, domo,
 » penatibus, foro, luce, congressu æqualium
 » prohibitum, in opus servile, prope in
 » carcerem atque in ergastulum, dederit:
 » ubi summo loco natus dictatorius juvenis
 » quotidiana miseria disceret, vere imperioso
 » patre se natum esse. At quam ob noxam?
 » quia infacundior sit, & lingua inpromptus.
 » Quod naturæ damnum utrum nutriendum
 » patri, (si quidquam in eo humani esset)
 » an castigandum ac vexatione insigne facien-
 » dum fuisse? ne mutas quidem bestias mi-
 » nus alere ac fovere, si quid ex progenie
 » sua parum prosperum sit. At, Hercule, L.
 » Manlium, malum malo augere filii, & tar-
 » ditatem ingenii insuper premere; & , si
 » quid in eo exiguum naturalis vigoris sit,
 » id extinguere vita agresti & rustico cultu,
 » inter pecudes habendo. »

*Filii ejus
pictas.*

V. OMNIUM potius his criminationibus,
 quam ipsius juvenis, inritatus est animus:

quain contra, se quoque parenti causam in- *U. c. 393.*
 vidiaë atque criminum esse, ægre passus, *a. C. 359.*
 (ut omnes Dii hominesque scirent, se parenti
 opem latam, quam inimicis ejus, malle) ca-
 pit consilium, rudis quidem atque agrestis
 animi, & quamquam non civilis exempli,
 tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis,
 cultro subcinctus, mane in urbem, atque a
 porta domum confestim ad M. Pomponium
 tribunum p̄ggit : janitori, « opus esse sibi
 » domino ejus convento extemplo, [ait] nun-
 » ciaret, T. Manlium Lucii filium esse. »
 Mox introductus, (etenim percitum ira in
 patrem spes erat aut criminis aliquid novi,
 aut consilii ad rem agendam, deferre) salute
 accepta redditaque, « esse [ait] quæ cum
 » eo agere arbitris remotis velit. » Procul
 inde omnibus abire jussis, cultrum stringit :
 &, super lectum stans ferro intento, nisi,
 in quæ ipse concepisset verba, juraret, « fe
 » patris ejus accusandi causa concilium ple-
 » bis numquam habiturum, » se eum extem-
 plo transfixurum minatur. Pavidus tribunus
 (quippe qui ferrum ante oculos micare, se
 solum, inermem; illum prævalidum juve-
 nem, & quod haud minus timendum erat,

U. c. 393.
a. C. 359.

stolide ferocem viribus suis cerneret) adjurat, in quæ adactus est verba; & præ se deinde tulit, ea vi subactum se incepto destitisse. Nec perinde, ut maluisset plebes, sibi suffragii ferendi de tam crudeli & superbo reo potestatem fieri; ita ægre habuit, filium id pro parente ausum: eoque id laudabilius erat, quod animum ejus tanta acerbitas patria nihil a pietate avertisset. Itaque non patri modo remissa causæ dictio est, sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit: & quum eo anno primum placuisset, tribunos militum ad legiones suffragio fieri, (nam & antea, sicut nunc, quos Rufulos vocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiaeque ad conciliandam gratiam meritis; ut qui rure & procul coetu hominum juventam egisset.

Vorago in foro.

VI. EODEM anno, seu motu terræ, seu qua vi alia, forum medium ferme specu vasto conlapsum in inmensam altitudinem dicitur: neque eam voraginem conjectu terræ, quum pro se quisque gereret, expleri potuisse prius, quam Deum monitu quæri cœptum, quo plurimum populus Romanus posset? Id enim illi loco dicandum, vates canebant, si rem-

publicam Romanam perpetuam esse vellent. *U. c. 393.*
 Tum M. Curtium, juvenem bello egregium, *a. C. 359.*
 castigasse ferunt dubitantes, an ullum magis
 Romanum bonum, quam arma virtusque, *In eam se*
 esset. Silentio facto, templa Deorum immor- *M. Curtius*
 talium, quæ foro inminent, Capitoliumque *inmittit.*
 intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc
 in patentes terræ hiatus ad Deos manes por-
 rigentem, se devovisse; equo deinde, quam
 poterat, maxime exornato infidentem, arma-
 tum se in specum inmisisse, donaque ac fru-
 ges super eum a multitudine virorum ac mu-
 lierum congestas; lacumque Curtium, non
 ab antiquo illo T. Tatii milite Curtio Metto,
 sed ab hoc adpellatum. Cura non deesset, si
 qua ad verum via inquirentem ferret: nunc
 fama rerum standum est, ubi certam dero-
 gat vetustas fidem, & lacus nomen ab hac
 recentiore insignitius fabula est. Post tanti
 prodigii procurationem, eodem anno de Her-
 nictis consultus senatus, quum feciales ad
 res repetendas nequidquam misisset, primo
 quoque die ferendum ad populum de bello
 indicendo Hernictis censuit; populusque id
 bellum frequens iussit. L. Genucio consuli
 ea provincia sorte evenit. In expectatione

*Bellum
cum
Hernictis.*

U. c. 393.
a. C. 359.

*Genucius
male rem
gerit.*

*Ap. Clau-
dium disla-
tor.*

civitas erat, quod primus ille de plebe con-
sul bellum suis auspiciis gesturus esset; per-
inde ut eveniret res, ita communicatos hono-
res pro bene aut secus consulto habitura.
Forte ita tulit casus, ut Genucius, ad hostes
magno conatu profectus, in insidias præcipi-
taret (f); legionibus nec opinato pavore
fufis, consul circumventus ab insciis, quem
interfecissent, occideretur. Quod ubi est (g)
Romam nunciatum, nequaquam tantum publi-
ca calamitate mœsti Patres, quantum feroces
infelici consulis plebeii ductu, fremunt om-
nibus locis: « Irent, crearent consules ex
» plebe, transferrent auspicia, quo nefas
» esset. Potuisse Patres plebiscito pelli hono-
» ribus suis: num etiam in Deos immorta-
» les inauspicatam legem valuisse? Vindicasse
» ipsos suum numen, sua auspicia: quæ ut
» primum contacta sint ab eo, a quo nec jus
» nec fas fuerit, deletum cum duce exerci-
» tum documento fuisse, ne deinde, turbato
» gentium jure, comitia haberentur.» His
vocibus curia & forum personat. Ap. Clau-
dium, quia diffuaserat legem, majore nunc
aucto-

(f) præcipitaretur Gron. Crev.

(g) est del. Gron.

auctoritate eventum reprehensi ab se consilii
incusantem, dictatorem consensu patriciorum *U. c. 303.*
a. C. 359.
Servilius consul dicit, delectusque & iusti-
tium indictum.

VII. PRIUSQUAM dictator legionesque no-
væ in Hernicos venirent, ductu C. Sulpicii
legati res per occasionem gesta egregie est.
In Hernicos, morte consulis contemptim ad
castra Romana cum haud dubia expugnandi
spe succedentes, hortante legato, & plenis
iræ atque indignitatis militum animis, erup-
tio est facta. Multum ab spe adeundi valli
res Hernicis astitit; adeo turbatis inde ordi-
nibus abscessere. Dictatoris deinde adventu
novus veteri exercitus jungitur, & copiæ
duplicantur: & pro concione dictator laudi-
bus legati militumque, quorum virtute castra
defensa erant, simul audientibus laudes me-
ritas, tollit animos; simul ceteros ad æmu-
landas virtutes acuit. Neque segnius ad hostes
bellum adparatur, qui, & parti ante decoris
memores, neque ignari auctarum virium hos-
tis, suas quoque vires augent. Omne Her-
nicum nomen, omnis militaris ætas excitur.
Quadringenariæ octo cohortes, lecta robora
virorum, scribuntur. Hunc eximium florem

B. t. 393.
a. C. 359.

*Arox
pugna.*

juventutis eo etiam, quod, ut duplex acciperent stipendium, decreverant, spei animorumque inplevere. Inmunes quoque operum militarium erant, ut, in unum pugnae laborem reservati, plus sibi, quam pro virili parte, admitendum scirent. Extra ordinem etiam in acie locati, quo conspectior virtus esset. Duum millium planities castra Romana ab Hernicis dirimebat; ibi pari ferme utrimque spatio in medio pugnatum est. Primo stetit ambigua spe pugna; nequidquam saepe conatis equitibus Romanis inpetu turbare hostium aciem. Postquam equestris pugna effectu, quam conatibus, vanior erat; consulto prius dictatore equites, permissu deinde ejus, relictis equis, clamore ingenti (h) provolant ante signa, & novam integrant pugnam: neque sustineri poterant, ni extraordinariae cohortes pari corporum animorumque robore se objecissent.

VIII. TUNC inter primores duorum populorum res geritur. Quidquid hinc aut illinc communis Mars belli aufert, multiplex, quam pro numero, damnum est: vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus

(h) *ingenti del. Gron.*

pugna, eventum suum in virtute aliena ponit. Multi utrimque cadunt, plures vulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes, « quid deinde restaret [quærendo] » si neque ex equis pepulissent hostem, neque pedites quidquam momenti facerent? » quam tertiam expectarent pugnam? quid » ante signa feroces profiluisissent, & alieno » pugnarent loco? » His inter se vocibus concitati, clamore renovato, inferunt pedem: & primum gradu moverunt hostem, deinde pepulerunt, postremo jam haud dubie avertunt. Neque, tam vires pares quæ superaverit res, facile dictu est, nisi quod perpetua fortuna utriusque populi & extollere animos, & minuere potuit. Usque ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum obpugnatione, quia serum erat diei, abstinuere. Diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem signum dare posset: eo in noctem tractum erat certamen. Postero (i) die deserta fuga castra Hernicorum, & faucii relictæ quidam inventi; agmenque fugientium ab signis, quum præter mœnia eorum infrequentia conspecta signa (k) essent, fufum,

U. c. 393.

a. C. 359.

Vincuntur
Hernici.

(i) postera Gron. Crev.

(k) signa conspecta Gron. Crev.

ac per agros trepida fuga palatum est. Nec Romanis incruenta victoria fuit : quarta pars militum amissa; &, ubi haud minus jaçturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere.

U. c. 394.

a. C. 358.

C. Sulpicio

II. C. Licinio II.

Coff.

IX. INSEQUENTI anno, quum C. Sulpicius & C. Licinius Calvus consules in Hernicos exercitum duxissent, neque inventis in agro hostibus, Ferentinum urbem eorum vi cepissent, revertentibus inde eis Tiburtes portas claufere. Ea ultima fuit caussa, quum multæ antea querimoniam ultro citroque jaçtatae essent, cur, per feciales rebus repetitis, bellum Tiburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quinctium Pennum eo anno fuisse, satis constat, & magistrum equitum Ser. Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comitorum habendorum caussa, & ab Licinio consule dictum scribit, quia, collega comitia bello præferre festinante, ut continuaret consulatum, obviam eundum pravæ cupiditati fuerit. Quæsita ea propriæ familiæ laus levio rem auctorem Licinium facit. Quum mentionem ejus rei in vetustioribus annalibus nullam inveniam, magis, ut belli Gallici caussa dictatorem creatum arbitrer, inclinatur animus. Eo certe anno Galli ad ter-

Bellum cum Tiburtibus

T. Quinctius Pennus dictator.

Bellum Gallicum.

tium lapidem Salaria via trans pontem Anienis castra habuere. Dictator, quum tumultus Gallici causa iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adegit, ingentique exercitu ab urbe profectus, in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset. Prælia de occupando ponte crebra erant, nec, qui potirentur, incertis viribus, fati discerni poterat. Tum eximia corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus proceffit; & quantum maxima voce potuit, « Quem nunc [inquit] Roma virum fortissimum (1) habet, procedat, agedum, ad » pugnam, ut noster duorum eventus ostendat, utra gens bello sit melior. »

X. Diu inter primores juvenum Romanorum silentium fuit, quum & abnuere certamen vererentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent. Tum T. Manlius, Lucii filius, qui patrem a vexatione tribunicia vindicaverat, ex statione ad dictatorem perguit: « Injussu tuo [inquit] imperator, extra ordinem numquam pugnaverim, » non si certam victoriam victoriam videam,

U. c. 394.
a. C. 358.

Singulare
certamen
T. Manlii
cum Gallo.

(1) fortissimum virum Gron. Crev.

U. c. 374.
a.. C 358.

» Si tu permittis, volo ego illi belluæ offen-
 » dere, quando adeo ferox præfultat hostium
 » signis, me ex ea familia ortum, quæ Gal-
 » lorum agmen ex rupe Tarpeia dejecit. »
 Tum dictator, « Maeste virtute [inquit]
 » ac pietate in patrem, patriamque, T. Manli,
 » esto. Perge, & nomen Romanum invictum,
 » juvantibus Diis, præsta. » Armant inde
 juvenem æquales: pedestre scutum capit,
 Hispano cingitur gladio, ad propiorem habilij
 pugnam. Armatum adornatumque adversus
 Gallum stolide lætum, & (quoniam id quo-
 que memoria dignum antiquis visum est) linguam etiam ab inrisu exferentem, produ-
 cunt. Recipiunt inde se ad stationem: & duo
 in medio armati, spectaculi magis more, quam
 lege belli, destituuntur, nequaquam visu ac
 specie æstimantibus pares. Corpus alteri
 magnitudine eximium, versicolori veste pic-
 tisque & auro calatis refulgens armis: media
 in altero militaris statura, modicaque in ar-
 mis habilibus magis quam decoris species.
 Non cantus, non exsultatio armorumque agi-
 tatio vana, sed pectus, animorum iræque
 tacitæ plenum, omnem ferociam in discrimen
 ipsum certaminis distulerat. Ubi consistere

inter duas acies, tot circa mortalium animis spe metuque pendentibus, Gallus, velut moles superne imminens, projecto læva scuto, in advenientis arma hostis vanum cæsim cum ingenti sonitu ensem dejecit. Romanus, mucrone subrecto, quum scuto scutum (m) innum percussisset, totoque corpore interior periculo vulneris factus, insinuasset se inter corpus armaque, uno alteroque subinde ictu ventrem atque inguina haufit, & in spatium ingens ruentem porrexit hostem. Jacentis inde corpus, ab omni alia vexatione intactum, uno torque spoliavit: quem resperfum cruore collo circumdedit suo. Defixerat pavor cum admiratione Gallos. Romani, alacres ab statione obviam militi suo progressi, gratulantes laudantesque ad dictatorem perducent. Inter carminum prope modum incondita quædam militariter joculariter, Torquati cognomen auditum; celebratum deinde, posteris etiam familiaræque honori fuit. Dictator coronam auream addidit donum, mirisque pro concione eam pugnam laudibus tulit.

XI. Et, Hercule, tanti ea ad universi belli eventum momenti dimicatio fuit, ut Gallo-

*U. c. 394.
a. C. 358.*

*Galli in
Campaniam tran-
seunt.*

(m) scutum scuto Gron. Crev.

rum exercitus proxima nocte, relictis trepide castris, in Tiburtem agrum, atque inde, societate belli facta, comiteaque benigne ab Tiburtibus adjutus, mox in Campaniam transierit. Et fuit causa, cur proximo anno C. Poetelius Balbus consul, quum collegæ ejus M. Fabio Ambusto Hernici provincia evenisset, adversus Tiburtes jussu populi exercitum duceret. Ad quorum auxilium quum Galli ex Campania redissent, cædæ populationes in Lavicano, Tusculanoque, & Albano agro, haud dubie Tiburtibus ducibus, sunt factæ. Et, quum adversus Tiburtem hostem duce consule contenta respublica esset, Gallicus tumultus dictatorem creati coëgit. Creatus Q. Servilius Ahala T. Quinctium magistrum equitum dixit; & ex auctoritate Patrum, si prospere id bellum evenisset, ludos magnos vovit. Dictator, ad continendos proprio bello Tiburtes consulari exercitu jussu manere, omnes juniores, nullo detrectante militiam, sacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius viribus urbis, in conspectu parentum conjugumque ac liberorum: quæ magna, etiam absentibus, hortamenta animi, tum subjecta oculis, simul

*U. c. 395.
a. C. 357.
C. Poetelio,
M. Fabio
Coss.*

Q. Servilius dictator.

*Atrox
pugna cum
Gallis.*

verecundia misericordiaque militem accendebant. Magna utrimque edita cæde, averitur tandem acies Gallorum. Fuga Tibur, sicut arcem belli Gallici, petunt: palati a consule Pœtelio haud procul Tibure excepti, egressis ad opem ferendam Tiburtibus, simul cum his intra portas compelluntur. Egregie quum ab dictatore, tum ab consule res gesta est. Et consul alter Fabius præliis primum parvis, postremo una insigni pugna, quum hostes totis adorti copiis essent, Hernicos devincit (n). Dictator, consulibus in senatu & apud populum magnifice conlaudatis, & suarum quoque rerum illis remisso honore, dictatura se abdicavit. Pœtelius de Gallis Tiburtibusque geminum triumphum egit. Fabio fatis visum, ut ovans urbem iniret. Inridere Pœtelii triumphum Tiburtes; « Ubi » enim eum secum acie conflixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisque Gallorum, extra portas egressos, postquam in se quoque fieri inpetum viderint, & sine discrimine obvios cædi, recepisse se intra urbem. » Eam rem triumpho dignam visam Romanis? » Ne nimis mirum magnæque censerent,

U. c. 395.
a. C. 395.

Hernici
victi.

(n) devicit Gron. Crev.

» tumultum exciere in hostium portis, ma-
 » jorem ipsos trepidationem ante moenia sua
 » visuros.»

U. c. 396.

a. C. 356.

*M. Poppil-
 lio, Cn.
 Manlio
 Coss.*

*Tibures
 ad Roma
 mania
 visi.*

*Tarqui-
 niense
 bellum.*

XII. ITAQUE insequenti anno, M. Popillio Lænate, Cn. Manlio Consulibus, primo silentio noctis ab Tibure agmine infesto profecti, ad urbem Romam venerunt. Terrorem repente ex somno excitatis subita res & nocturnus pavor præbuit: ad hoc multorum inscitia, qui, aut unde, hostes advenissent. Conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus, murique præsidii firmati: & ubi prima lux mediocrem multitudinem ante moenia, neque alium, quam Tiburtem, hostem ostendit, duabus portis egressi consules utrimque aciem subeuntium jam muros adgrediuntur: adparuitque occasione magis, quam virtute, fretos venisse: adeo vix primum inpetum Romanorum sustinere. Quin etiam bono fuisse Romanis adventum eorum constabat, orientemque jam seditionem inter Patres & plebem metu tam propinqui belli compressam. Alius adventus hostium fuit proximo bello, agris, quam urbi, terribilior. Populabundi Tarquinienses fines Romanos, maxime qua ex parte Etru-

riam adjacent, peragravere: rebusque nequidquam repetitis, novi consules C. Fabius & C. Plautius jussu populi bellum indixere; Fabioque ea provincia, Plautio Hernici evenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat. Sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis militum ab iis ex fœdere vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. Quo præsidio quum fulta res Romana esset, levius fuit, quod Gallos mox Præneste venisse, atque inde circa Pedum confedisse, auditum est. Dictatorem dici C. Sulpicium placuit: consul ad id aditus C. Plautius dixit: magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum, ex duobus consularibus exercitibus electa, adversus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quam parti utriusque placebat, fuit. Quum primo Galli tantum avidi certaminis fuissent, deinde Romanus miles, ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam vinceret; dictatori neququam placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ se committere adversus hostem, quem tempus deteriorem in dies & locus alienus faceret, sine præparato com-

*U. c. 317.**a. C. 356.**C. Fabio,**C. Plautio**Coss.**Sulpicium**dictator.**Exercitus**adversus**Gallos**ducti.**Dictatoris**cunctatio.*

*U. c. 397.
a. C. 355.*

*Ingrata
militibus.*

meatu, sine firmo munimento morantem, ad hoc iis animis corporibusque, quorum omnis in impetu vis esset, parva eadem languesceret mora. His consiliis dictator bellum trahebat, gravemque edixerat poenam, si quis injussu in hostem pugnasset. Milites, ægre id patientes, primo in stationibus vigiliisque inter se dictatorem sermonibus carpere; interdum Patres communiter increpare, quod non iussissent per consules geri bellum. « Electum esse » eximium imperatorem, unicum ducem, qui » nihil agenti sibi de cælo devolaturam in sinum victoriam censeat. » Eadem deinde hæc interdum propalam, ac ferociora his, jactare; « se injussu imperatoris aut dimicatueros, aut » agmine Romam ituros. » Inmiscerique militibus centuriones: nec in circulis modo fremere, sed jam in principiis ac prætorio in unum sermones confundi, atque in concionis magnitudinem crescere turba, & vociferari ex omnibus locis, « ut extemplo ad » dictatorem iretur: verba pro exercitu faceret Sex. Tullius, ut virtute ejus dignum » esset. »

XIII. SEPTIMUM primum pilum jam Tullius ducebat; neque erat in exercitu, qui quidem

pedestria stipendia fecisset, vir factis nobilior. *U. c. 397.
a. C. 385.*
 Is, præcedens militum agmen, ad tribunal
 pergit; mirantique Sulpicio non turbam magis,
 quam turbæ principem Tullium, imperiis
 obedientissimum militem, « Scilicet, *Sexti Tul-
 lii ad dic-
 tatore
 oratio mi-
 litum no-
 mine.*
 » dictator [inquit] condemnatum se univer-
 » sus exercitus a te ignaviæ ratus, & prope
 » ignominiaë causa destitutum sine armis,
 » oravit me, ut suam causam apud te age-
 » rem. Equidem, sicubi loco cessum, si terga
 » data hosti, si signa foede amissa objici no-
 » bis possent, tamen hoc a te inpetrari æquum
 » censerem, ut nos virtute culpam nostram
 » corrigere, & abolere flagitii memoriam
 » nova gloria patereris. Etiam ad Allium fusæ
 » legiones eandem, quam per pavorem ami-
 » serant, patriam, profectæ postea ab Veis,
 » virtute recuperare. Nobis, Deum benignitate,
 » felicitate tua populique Romani,
 » & res & gloria est integra. Quamquam
 » de gloria vix dicere ausim, si nos & hostes
 » haud secus, quam sceminas, abditos intra
 » vallum omnibus contumeliis eludunt; &
 » tu imperator noster, quod ægrius patimur,
 » exercitum tuum sine animis, sine armis,
 » sine manibus judicas esse; & prius, quam

U. c. 397. » expertus nos esses, de nobis ira desperasti,
 a. C. 355. » ut te mancorum ac debiliū ducem judi-
 » cares esse. Quid enim aliud esse causā
 » credemus, cur veteranus dux, fortissimus
 » bello, compressis, quod aiunt, manibus
 » sedeas? utcumque enim se habet (o) res,
 » te de nostra virtute dubitasse videri, quam
 » nos de tua, verius est. Sin autem non tuum
 » istuc, sed publicum est consilium, & con-
 » sensus aliquis Patrum, non Gallicum bel-
 » lum, nos ab urbe, a penetibus nostris ab-
 » legatos tenet; quæso, ut ea, quæ dicam,
 » non a militibus imperatori dicta censeas,
 » sed a plebe Patribus; quæ, sicut vos vestra
 » habeatis consilia, sic se sua habituram dicat.
 » Quis tandem succenseat, milites nos esse,
 » non servos vestros? ad bellum, non in
 » exsilium, missos? si quis det signum, in
 » aciem educat, ut viris ac Romanis dig-
 » num sit, pugnatos? si nihil armis opus
 » sit, otium Romæ potius, quam in castris,
 » acturos? hæc dicta sint Patribus. Te, im-
 » perator, milites tui oramus, ut nobis pug-
 » nandi copiam facias. Quum (p) vincere

(o) habeat Gron. Crev.

(p) tum Gron. Crev.

» cupimus, tum te duce (q) vincere; tibi *U. c. 397.*
 » lauream insignem deferre; tecum trium- *a. C. 355.*
 » phantes urbem inire; tuum sequentes cur-
 » rum Jovis optimi maximi templum gra-
 » tantes ovantesque adire.» Orationem Tullii
 exceperunt preces multitudinis: & undique,
 ut signum daret, ut capere arma juberet,
 clamabant.

XIV. DICTATOR, quamquam rem bonam
 exemplo haud probabili actam cernebat: ta-
 men facturum, quod milites vellent, se re-
 cepit; Tulliumque secreto, quænam hæc res
 sit, aut quo acta more, percunctatur. Tul-
 lius magnopere a dictatore petere, « ne se
 » oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neve
 » imperatoriæ majestatis, crederet: multitu-
 » dini concitatæ, quæ ferme auctoribus simi-
 » lis effet, non subtraxisse se ducem; ne quis
 » alius, quales mota creare multitudo sole-
 » ret, existeret. Nam se quidem nihil non
 » arbitrio imperatoris acturum: illi quoque
 » tamen videndum magnopere esse; ut exer-
 » citum in potestate haberet. Differri non
 » posse adeo concitatos animos: ipsos sibi
 » locum ac tempus pugnandi sumturos, si ab

(q) *duce te Gron. Crev.*

U. c. 397. » imperatore non detur. » Dum hæc loquuntur, jumenta forte pascentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. In eos faxa coniecta a Gallis : deinde ab Romana statione clamor ortus, ac profectum utrumque est. Jamque haud procul iusto proelio res erant, ni celeriter diremtum certamen per centuriones esset. Adfirmata certe eo casu Tullii apud dictatorem fides est : nec recipiente jam dilationem re, in posterum diem edicitur, acie pugnatueros. Dictator tamen, ut qui magis animis, quam viribus fretus ad certamen descenderet, omnia circumspicere atque agitare coepit, ut arte aliqua terrorem hostibus incuteret. Solerti animo rem novam excogitat, qua deinde multi nostri atque externi imperatores, nostra quoque quidam ætate, usi sunt. Mulis strata detrahi jubet : binisque tantum centunculis relictis, agafones, partim captivis, partim ægrorum armis ornatos, inponit. His fere mille effectis centum admiscet equites, & nocte super castra in montes evadere, ac silvis se occultare jubet : neque inde ante moveri (r), quam ab se acciperent signum. Ipse, ubi inluxit, in radicibus montium extendere

(r.) *movere* Crev.

tendere aciem cœpit sedulo, ut adversus montes consisteret hostis. Instructo (s) vani terroris adparatu, qui quidem terror plus pene veris viribus profuit, primo credere duces Gallorum, non descensuros in æquum Romanos: deinde, ubi degreſſos repente viderunt, & ipsi avidi certaminis in prælium ruunt; priusque pugna cœpit, quam signum ab ducibus daretur.

U. c. 397.
a. C. 355.

XV. ACRIUS invasere Galli dextrum cornu: neque sustineri potuissent, ni forte eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium nomine increpans rogitansque: « Siccine pugnuros » milites spondisset? ubi illi clamores sint » arma poscentium? ubi minæ injussu imperatoris prælium inituros? en ipsum imperatorem clara voce vocare ad prælium, & » ire armatum ante prima signa. Ecquis sequeretur eorum, qui modo ducturi fuerint; » in castris feroces, in acie pavidî? » Vera audiebant: itaque tantos pudor stimulos admovit, ut ruerent in hostium tela, alienatis a memoria periculi animis. Hic primo impetus prope vecors turbavit hostes: eques deinde emissus turbatos avertit. Ipse dictator,

Prælium;
quo
vincuntur
Galli.

(s) *Instructo jam Gron.*

Tom. III.

*U. c. 397.
a. C. 355.*

postquam labantem una parte vidit aciem ;
signa in lævum cornu confert , quo turbam
hostium congregari cernebat ; & iis , qui in
monte erant , signum , quod convenerat , dedit.
Ubi inde quoque novus clamor ortus , &
tendere obliquo monte ad castra Gallorum
visi sunt ; tum metu , ne excluderentur , ommissa
pugna est , cursuque effuso ad castra fereban-
tur. Ubi quum obcurrisset eis M. Valerius ,
magister equitum , (qui , profligato dextro
cornu , obequitabat hostium munimentis) ad
montes silvasque vertunt fugam : plurimique
ibi a fallaci equitum specie agasfonibusque ex-
cepti sunt : & eorum , quos pavor pertule-
rat in silvas , atrox cædes post sedatum præ-
lium fuit. Nec alius post M. Furium , quam
Sulpicius triumphat. C. Sulpicius , justiore de Gallis egit trium-
phum. Auri quoque ex Gallicis spoliis fatis
magnum pondus , saxo quadrato septum , in
Capitolio sacravit. Eodem anno & a consu-
libus vario eventu bellatum. Nam Hernici a
Hernici victi. C. Plautio devicti subactique sunt. Fabius
collega ejus incaute atque inconsulte adver-
sus Tarquinienfes pugnavit : nec in acie tan-
tum ibi cladis acceptum , quam quod trecentos
*Contra Tarqui-
nienses res
male gesta.* septem milites Romanos captos Tarquinienfes

innolarunt, qua foeditate supplicii aliquanto ignominia populi Romani insignitior fuit. Accessit ad eam cladem & vastatio Romani agri, quam Privernates, Veliterni deinde, incursione repentina fecerunt. Eodem anno duæ tribus, Pomptina & Publilia, additæ. Ludi votivi, quos M. Furius dictator voverat, facti : & de ambitu ab C. Pœtelio tribuno plebis, auctoribus Patribus, tum primum ad populum latum est : eaque rogatione novorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas & conciliabula obire soliti erant, compressam credebant.

XVI. HAUD æque læta Patribus insequenti anno, C. Marcio, Cn. Manlio consulibus, de unciario fœnore a M. Duilio, L. Mænio tribunis plebis rogatio est perlata : & plebs aliquanto eam cupidius scivit accepitque. Ad bella nova, priore anno destinata, Falisci quoque hostes exorti, duplici crimine : quod & cum Tarquiniensibus juvenus eorum militaverat ; & eos, qui Falerios perfugerant, quum male pugnatum est, repetentibus fecialibus Romanis non reddiderant. Ea provincia Cn. Manlio obvenit : Marcus exercitum in agrum Privernatem, integrum pace longinqua,

*U. c. 397.
a. C. 355.*

*Lex de
ambitu.*

*U. c. 398.
a. C. 354.
C. Marcio,
Cn. Manlio II.
Coss.*

*Bellum
cum
Faliscis
&
Privernatibus.*

U. c. 398.
a. C. 354.

induxit : militemque præda inplevit. Ad copiam rerum addidit munificentiam , quod , nihil in publicum secernendo , augenti rem privatam militi favit. Privernates quum ante mænia sua castris permunitis confedissent ; vocatis ad concionem militibus , « Castra » nunc [inquit] vobis hostium , urbemque » prædæ do , si mihi pollicemini , vos fortiter in acie operam navaturos , nec prædæ » magis , quam pugnae , paratos esse. » Signum poscunt ingenti clamore : celsique & spe haud dubia feroces in prælium vadunt. Ibi ante signa Sex. Tullius , de quo ante dictum est , exclamat : « Adspice imperator » [inquit] quemadmodum exercitus tuus tibi » promissa præstet : » piloque posito , stricto gladio in hostem inpetum facit. Sequuntur Tullium antesignani omnes , primoque inpetu avertere hostem : fufum inde ad oppidum persecuti , quum jam scalas mœnibus admovent , in deditionem urbem acceperunt. Triumphus de Privernatibus actus. Ab altero consule nihil memorabile gestum : nisi quod legem novo exemplo ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorum , qui manumiterentur , tulit. Patres , quia ea lege haud

Privernates victi.

Lex de vicesima manumifforum in castris lata.

parvum vectigal inopi ærario additum esset, *U. c. 398.*
 auctores fuerunt. Ceterum tribuni plebis, *a. C. 354.*
 non tam lege, quam exemplo, moti, ne quis
 postea populum sevocaret, capite sanxerunt:
 nihil enim non per milites, juratos in con-
 sulis verba, quamvis perniciosum populo,
 si id liceret, ferri posse. Eodem anno C. Li-
 cinius Stolo a M. Popillio Lænate sua lege
 decem millibus æris est damnatus, quod
 mille jugerum agri cum filio possideret, eman-
 cipandoque filium fraudem legi fecisset.

*C. Licinius
 sua lege
 damnatus.*

XVII. NOVI consules inde, M. Fabius Am-
 bustus secundum & M. Popillius Lænas secun-
 dum (†), duo bella habuere. Facile alterum
 cum Tiburtibus, quod Lænas gessit: qui,
 hoste in urbem compulso, agros vastavit.
 Falisci Tarquinienesque alterum consulem
 prima pugna fuderunt. Inde terror maximus
 fuit, quod sacerdotes eorum, facibus arden-
 tibus anguibusque prælatis, incessu furiali
 militem Romanum insueta turbaverunt specie:
 & tunc quidem velut lymphati & adtoniti
 munimentis suis trepido agmine inciderunt:

*U. c. 399.
 a. C. 353.*

*M. Fabio
 Ambusto
 II. M. Po-
 pillio II.
 Coss.*

*Fabius à
 Faliscis
 fusus resti-
 tuit aciem.*

(†) iterum Gron. Crev.

U. c. 399. deinde, ubi consul (u) legatique ac tribuni
a. C. 353. puerorum ritu vana miracula paventes iri-
 debant increpabantque, vertit animos repente
 pudor; & in ea ipsa, quæ fugerant, velut
 cæci ruebant. Discussio itaque vano adparatu
 hostium, quum in ipsos armatos se intulif-
 sent; avertorunt totam aciem: castrisque
 etiam eo die potiti, præda ingenti parta,
 victores reverterunt, militaribus jocos quum
 adparatum hostium, tum suum increpantes
 pavorem. Concitatur deinde omne nomen

*Etruscum
 bellum.*

*C. Marcius
 primus
 dictator
 e plebe.*

*Vincit
 Etruscos.*

Etruscum, &, Tarquiniensibus Faliscisque
 ducibus, ad Salinas perveniunt. Adversus
 eum terrorem dictator C. Marcius Rutilus
 primus de plebe dictus, magistrum equitum
 item de plebe C. Plautium dixit. Id verò
 Patribus indignum videri, etiam dictaturam
 jam in promiscuo esse: omnique ope inpe-
 diebant, ne quid dictatori ad id bellum de-
 cerneretur, parareturve. Eo promptius cuncta,
 ferente dictatore, populus jussit. Profectus
 ab urbe, utraque parte Tiberis, ratibus exer-
 citu, quocumque fama hostium ducebat, tra-
 jecto, multos populatores agrorum vagos
 palantes obpressit. Castra quoque, necopinato

(u) consules Gron;

adgressus, cepit : & , octo millibus hostium captis, ceteris aut casis, aut ex agro Romano fugatis, sine auctoritate Patrum, populi jussu, triumphavit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per consulem, comitia consularia haberi volebant, & alter consul Fabius bello retinebatur¹, res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Servilius Ahala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpicius, L. Æmilius, Q. Servilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contentio est, quod duo patricii consules creabantur : intercedentibusque tribunis, interrex Fabius aiebat, « in duodecim tabulis legem » esse, ut, quodcumque postremum populus » jussisset, id jus ratumque esset; jussum populi & suffragia esse. » Quum (x) intercedendo tribuni nihil aliud, quam ut differrent comitia, valuissent; duo patricii consules creati sunt, C. Sulpicius Peticus tertium, M. Valerius Publicola : eodemque die magistratum inierunt.

XVIII. QUADRINGENTESIMO anno, quam urbs Romana condita erat, quinto tricesimo, quam a Gallis reciperata, ablato post unde-

*U. c. 379.
a. C. 353.*

*U. c. 400.
a. C. 352.*

*C. Sulpicio III. M.
Valerio
Coss.*

(x) *Quumque Gron. Crev.*

U. c. 400. a. C. 352. *Ambo Coss. patricii.* cinum annum a plebe consulatu, patricii consules ambo ex interregno magistratum iniere, C. Sulpicius Peticus tertium, M. Valerius Publicola. Empulum eo anno ex Tiburtibus haud memorando certamine captum; sive duorum consulum auspicio bellum ibi gestum est, ut scripsere quidam; seu per idem tempus Tarquiniensium quoque sunt vastati agri ab Sulpicio consule, quo Valerius adversus Tiburtes legiones duxit. Domi majus certamen consulibus cum plebe ac tribunis erat. Fidei jam suæ, non solum virtutis, ducebant esse, ut accepissent duo patricii consulatum, ita ambobus patriciis mandare. Quin aut toto cedendum esse, si plebeius jam magistratus consulatus fiat, aut totum possidendum, quam possessionem integram a patribus accepissent. Plebes contra fremit: « Quid se vivere, quid in parte civium cen- » feri: si, quod duorum hominum virtute, » L. Sextii ac C. Licinii, partum sit, id ob- » tinere universi non possint? Vel reges, vel » decemviros, vel, si quod tristius sit imperii » nomen, patiendum esse potius, quam am- » bos patricos consules videant, nec in vi- » cem pareatur atque imperetur; sed pars

altera, i
 manifestu
 puer. »
 sed inter
 eminent.
 sum quon
 comitale
 tra consu
 bunos,
 rantes,
 » solum
 » pressan
 sequeret
 per intre
 sciunt. C
 Fabius A
 quibusdam
 pillium c
 XIX. I
 cum Tibu
 Sessula
 eandem
 gens, p
 set. Tri
 mitis
 faviru

» altera, in æterno imperio locata, plebem
 » nusquam alió natam, quam ad serviendum,
 » putet.» Non desunt tribuni auctores turbarum;
 sed inter concitatos per se omnes vix duces
 eminent. Aliquoties frustra in campum descen-
 sum quum esset, multique per seditiones acti
 comitiales dies; postremo victæ perseveran-
 tia consulum plebis eo dolor erupit, ut tri-
 bunos, « actum esse de libertate » vocife-
 rantes, « relinquendumque non campum jam
 » solum, sed etiam urbem captam atque ob-
 » pressam regno patriciorum, » mœsta plebs
 sequeretur. Consules relictî a parte populi,
 per infrequentiam comitia nihilo segnius per-
 ficiunt. Creati consules ambo patricii, M.
 Fabius Ambustus tertium, T. Quinctius. In
 quibusdam annalibus pro T. Quinctio M. Po-
 pillium consulem invenio.

*U. c. 400.
 a. C. 352.*

*U. c. 401.
 a. C. 351.*

*M. Fabio
 III. T.
 Quinctio
 Coss.*

XIX. Duo bella eo anno prospere gesta,
 cum Tiburtibusque ad deditionem pugnatum.
 Saffula ex his urbs capta: ceteraque oppida
 eandem fortunam habuissent, ni universa
 gens, positis armis, in fidem consulis venis-
 set. Triumphatum de Tiburtibus: alioquin
 mitis victoria fuit. In Tarquinienfes acerbe
 sævitum, multis mortalibus in acie cæsis.

*Triumphus
 de Tiburti-
 bus: sup-
 plicia de
 Tarqui-
 nienfibus.*

*U. c. 401.
a. C. 351.*

*Fœdus
cum Sam-
nitibus.*

*U. c. 402.
a. C. 350.*

*C. Sulpi-
cio IV. M.
Valerio II
Coss.*

Ex ingenti captivorum numero trecenti quin-
quaginta octo delecti, nobilissimus quisque,
qui Romam mitterentur: vulgus aliud truci-
datum. Nec populus in eos, qui missi Ro-
mam erant, mitior fuit. Medio in foro om-
nes virgis cæsi ac securi percussi. Id pro in-
molatis in foro Tarquiniensium Romanis pœ-
næ hostibus redditum. Res bello bene gestæ,
ut Samnites quoque amicitiam peterent,
effecerunt. Legatis eorum comiter ab senatu
respondum: fœdere in societatem accepti.
Non eadem domi, quæ militiæ, fortuna erat
plebi Romanæ. Nam etsi, unciario scenore
facto, levata usura erat, forte ipsa obrue-
bantur inopes, nexumque inibant. Eo nec
patricios ambo consules, neque comitorum
curam, publicave studia præ privatis incom-
modis plebs ad animum admittebat. Confu-
latus uterque apud patricios manet. Confu-
les creati C. Sulpicius Peticus quartum, M.
Valerius Publicola iterum. In bellum Etruf-
cum intentam civitatem, quia Cæritem po-
pulum misericordia consanguinitatis Tarqui-
niensibus adjunctum fama ferebat, legati La-
tini ad Volscos convertere, nunciantes, exer-
citus conscriptum armatumque jam suis fini-

bus imminere : inde (y) populabundos in agrum Romanum venturos esse. Censuit igitur senatus, neutram neglegendam rem esse : utroque legiones scribi, consulesque fortiri provincias iussit. Inclinauit deinde pars major curæ in Etruscum bellum ; postquam literis Sulpicii consulis, cui Tarquinii provincia evenerat, cognitum est, depopulatum agrum circa Romanas salinas, prædæque partem in Cæritum fines avectam, & haud dubie juventutem ejus populi inter prædatores fuisse. Itaque Valerium consulem, Volscis obpositum, castraque ad finem Tusculanum habentem, revocatum inde senatus dictatorem dicere iussit. T. Manlium Lucii filium dixit. Is, quem sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossium dixisset, consulari exercitu contentus, ex auctoritate Patrum ac populi iussu Cæritibus bellum indixit.

XX. Tum primum Cærites, tamquam in verbis hostium vis major ad bellum significandum, quam in suis factis, qui per populationem Romanos lacefferant, esset, verus belli terror invasit : & , quam non suarum virium ea dimicatio esset, cernebant. Pœni-

(y) deinde Gron. Crev.

U. c. 402.
a. C. 350.

T. Man-
lius dicta-
tor.

U. c.^o 402.
a. C. 350.

*Cerites
bellum de-
precantur.*

tebatque populationis, & Tarquinienses ex-
secrabantur defectionis auctores. Nec arma,
aut bellum quisquam adparare, sed pro se
quisque legatos mitti jubebat ad petendam
erroris veniam. Legati senatum quum adissent
ab senatu rejecti ad populum, Deos rogave-
runt, quorum sacra bello Gallico accepta
rite procurassent, ut Romanos florentes ea
sui misericordia caperet, quæ se rebus ad-
fectis quondam populi Romani cepisset; con-
versique ad delubra Vestæ, hospitium flami-
num Vestaliumque ab se caste ac religiose
cultum invocabant. « Eane meritos, crederet
» quisquam, hostes repente sine causâ factos ?
» aut, si quid hostiliter fecissent, consilio id
» magis, quam furore lapsos, fecisse, ut
» sua vetera beneficia, locata præsertim apud
» tam gratos, novis contrumperent maleficiis ?
» florentemque populum Romanum ac feli-
» cissimum bello sibi desumerent hostem,
» cujus afflicti amicitiam cepissent ? Ne ad-
» pellarent consilium, quæ vis ac necessitas
» adpellanda esset. Transeuntes agmine infesto
» per agrum suum Tarquinienses, quum præ-
» ter viam nihil petissent, traxisse quosdam
» agrestium, populationis ejus, quæ sibi cri-

» mini detur, comites. Eos, seu dedi placeat, *U. c. 402,*
 » dedere se paratos esse; seu supplicio adfici, *a. C. 350.*
 » daturos poenas. Cære, sacrum populi
 » Romani, deversorium sacerdotum, ac recep-
 » taculum Romanorum sacrorum, intactum
 » inviolatumque crimine belli, hospitio Vesta-
 » lium cultisque Diis darent.» Movit popu-
 lum non tam causa præsens, quam verus
 meritum, ut maleficii, quam beneficii, po-
 tius inmemores essent. Itaque pax populo
 Cæruti data, induciasque in centum annos
 factas in senatusconsultum referri placuit.
 In Faliscos, eodem noxios crimine, vis belli
 conversa est: sed hostes nusquam inventi.
 Quum populatione peragrati fines essent, ab
 obpugnatione urbium temperatum: legioni-
 busque Romam reductis, reliquum anni mu-
 ris turribusque reficiendis consumtum, &
 ædes Apollinis dedicata est.

*Pacem
inpetrant.*

*Faliscis
bellum
inlatum.*

XXI. EXTREMO anno comitia consularia
 certamen Patrum ac plebis diremit, tribunis
 negantibus passuros comitia haberi, ni secun-
 dum Liciniam legem haberentur; dictatore
 obstinato tollere potius totum e republica
 consulatum, quam promiscuum Patribus ac
 plebi facere. Prolatandis igitur comitiis quum

*Discordia
de
consulatu
plebeio.*

dictator magistratu abisset, res ad interregnum rediit. In festam inde Patribus plebem interreges quum accepissent, ad undecimum interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniae patrocinium tribuni jactabant. Pro prior dolor plebi scenoris ingravescentis erat: curæque privatae in certaminibus publicis erumpebant. Quorum tædio Patres L. Corneliū Scipionem interregem concordiae causa observare legem Liciniam comitiis consularibus jussere. P. Valerio Publicolæ datus e plebe collega C. Marcius Rutilus. Inclinatorum in concordiam animis, novi consules, scenebrem quoque rem, quæ distinare unanimos videbatur, levare adgressi, solutionem alieni æris in publicam curam verterunt; quinqueviris creatis, quos mensarios ab dispensatione pecuniæ adpellarunt. Meriti aequitate curaque sunt, ut per omnium annalium monumenta celebres nominibus essent. Fuere autem C. Duilius, P. Decius Mus, M. Papius, Q. Publilius, & Ti. Æmilius: qui rem, difficillimam tractatu, & plerumque parti utrique, semper certe alteri, gravem, quum alia moderatione, tum impendio magis publico, quam jactura, sustinuerunt. Tarda

U. c. 403.

a. C. 340.

P. Valerio,

C. Marcio

II. Coss.

enim nomina, & inpediōra inertia debitorum, quam facultatibus, aut ærarium, mensis cum ære in foro positis, dissolvit, ut populo prius caveretur; aut æstīmatio æquis rerum pretiis liberavit: ut non modo sine injuria, sed etiam sine querimoniis partis utriusque, exhausta vis ingens æris alieni sit. Terror inde vanus belli Etrusci, quum conjurasse duodecim populos fama esset, dictatorem dici coëgit. Dictus in castris (eo enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Julius, cui magister equitum adjectus L. Æmilius. Ceterum foris tranquilla omnia fuere.

XXII. TENTATUM domi per dictatorem, ut ambo patricii consules crearentur, rem ad interregnum perduxit. Duo interreges C. Sulpicius & M. Fabius interpositi obtinuerunt, quod dictator frustra tetenderat, mitiore jam plebe ob recens meritum levati æris alieni, ut ambo patricii consules crearentur. Creati ipse C. Sulpicius Peticus, qui prior interregno abiit, & T. Quinctius Pennus. Quidam Cæsonem, alii Cajum nomen Quinctio adjiciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum Quinctius, Sulpicius Tarquinienſe, nusquam acie

U. c. 403.
a. C. 349.

C. Julius
dictator.

U. c. 404.
a. C. 348.
C. Sulpicius
P. T.
Quinctius
Coss.

U. c. 404.
a. C. 348.

*Induciæ
40 anno-
rum cum
Tarqui-
niensibus
& Faliscis.*

*C. Marcius
primus
censor de
plebe.*

congresso hoste, cum agris magis, quam cum hominibus, urendo populandoque gesserunt bella: cujus lentæ velut tabis senio victa utriusque pertinacia populi est, ut primum a consulibus, dein permisso eorum ab senatu inducias peterent. In quadraginta annos inpetraverunt. Ita, posita duorum bellorum, quæ iminebant, cura, dum aliqua ab armis quies esset, quia solutio æris alieni multarum rerum mutaverat dominos, censum agi placuit. Ceterum quum censoribus creandis indicta comitia essent, professus censuram se petere C. Marcius Rutilus, qui primus dictator de plebe fuerat, concordiam ordinum turbavit. Quod videbatur quidem tempore alieno fecisse; quia ambo tum forte patricii consules erant, qui rationem ejus se habituros negabant. Sed & ipse constantia inceptum obtinuit, & tribuni, omni vi recuperando jus consularibus comitiis amissum, adjuverunt; & quum ipsius viri majestas nullius honoris fastigium non æquabat, tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset viam, censuram quoque in partem vocari plebes volebat. Nec variatum comitiis est, quin cum Manlio Cnæo censor Marcius crearetur.

retur. Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitiis consularibus observaretur. Magister equitum dictatori additus Q. Servilius. Nec tamen dictatura potentio-rem eum consensum Patrum consularibus comitiis fecit, quam censoriis fuerat.

XXIII. M. POPILLIUS LÆNAS a plebe consul, a Patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoque illustriorem plebeium consulem fecit. Nam quum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse nunciatum esset; Scipione gravi morbo implicato, Gallicum bellum Popillio extra ordinem datum. Is, in pigre exercitu, quum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem convenire armatos juniores jussisset, signaque eodem quæstores ex ærario deferre, quatuor expletis legionibus, quod superfuit militum, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit; auctor Patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli eventus subsidium reipublicæ esset. Ipse, jam satis omnibus instructis comparatisque, ad hostem perguit: cujus ut prius nosceret vires, quam periculo ultimo tentaret; in tumulo, quem proximum castris

U. c. 405.

a. C. 347.

M. Popilio

III. L.

Cornelio

Coss.

*Bellum
Gallicum.*

*U. c. 405.
a. C. 347.*

Gallorum capere potuit, vallum ducere cœpit. Gens ferox & ingenii avidi ad pugnam, quum, procul visis Romanorum signis, ut extemplo prælium initura, explicuisset aciem; postquam neque in æquum demitti agmen vidit, & quum loci altitudine, tum vallo etiam integri (z) Romanos, perculosos pavore rata, simul obportuniores, quod intenti tum maxime operi essent, truci clamore adgreditur. Ab Romanis nec opus intermissum, (triarii erant, qui muniebant) & ab hastatis principibusque, qui pro munitoribus intenti armatique steterant, prælium initum. Præter virtutem locus quoque superior adjuvit, ut pila omnia hastæque non, tamquam ex æquo missa, vana (quod plerumque fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur; oneratique telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægravata inhærentibus gerebant scuta, quum cursu pene in adversum subissent, primo incerti restitere: dein, quum ipsa cunctatio & his animos minuisset, & auxisset hosti, impulsus retro ruere alii super alios, stragemque inter se cæde ipsa foediorem dare. Adeo præcipiti turba obruti plures, quam ferro necati.

*Vincuntur
Galli, sed
difficiliter.*

(z) *legi Gron. Crev.*

XXIV. NECDUM certa Romanis victoria *U. c. 405.*
erat. Alia in campum degressis supererat *a. C. 347.*
moles. Namque multitudo Gallorum, sensum
omnem talis damni exsuperans, velut nova
rursus exoriente acie, integrum militem ad-
versus victorem hostem ciebat. Stetitque sub-
presso inpetu Romanus; & quia iterum fessis
subeunda dimicatio erat, & quod consul,
dum inter primores incautus agitatur, lævo
humero matari prope trajecto, cesserat parum-
per ex acie. Jamque omiſſa cunctando victo-
ria erat, quam consul, vulnere adligato,
revertens ad prima signa, « Quid stas, miles?
[inquit]. » Non cum Latino Sabinoque hoste
» res est, quem victum armis socium ex
» hoste facias. In belluas strinximus ferrum.
» Hauriendus aut dandus est sanguis. Propu-
» listis a castris, supina valle præcipites egis-
» ris, stratis corporibus hostium superstatis.
» Complete eadem strage campos, qua mon-
» tes replestis. Nolite exspectare, dum stan-
» tes vos fugiant: inferenda sunt signa, &
» vadendum in hostem. » His adhortationi-
» bus iterum coorti pellunt loco primos ma-
nipulos Gallorum; cuneis deinde in medium
agmen perrumpunt. Inde barbari dissipati,

*U. c. 405.
a. C. 347.*

quibus nec certa imperia, nec duces essent, vertunt inpetum in suos; fusique per campos, & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tumulos obcurrebat oculis, arcem Albanam petunt. Consul, non ultra castra insecutus, (quia & vulnus degravabat, & subjicere exercitum pugna fessum tumulis ab hoste occupatis nolebat) præda omni (a) castrorum militi data, victorem exercitum, opulentumque Gallicis spoliis, Romam reduxit. Moram triumpho vulnus consulis adtulit: eademque causa dictatoris desiderium senatui fecit, ut esset, qui ægris consulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magistro equitum P. Cornelio Scipione, reddit Patribus possessionem pristinam consulatus. Ipse ob id meritum ingenti Patrum studio creatus consul, collegam Ap. Claudium Crasum dixit.

*Dictator
L. Furius
Camillus.*

XXV. PRIUSQUAM inirent novi consules magistratum, triumphus a Popillio de Gallis

(a) Consul, non ultra castra insecutus, quia & vulnus degravabat, & subjicere exercitum pugna fessum novo labori nolebat, a persequendo hoste continuit, tumulis ab hoste occupatis. Præda omni &c. Gron. Crev.

actus magno favore plebis : mussantesque inter se rogitabant , « num quem plebei con- » sulis pœniteret ? » Simul dictatorem increpabant , qui legis Liciniæ spretæ mercedem consulatum , privata cupiditate , quam publica injuria , foediorem , cepisset , ut se ipse consulem dictator crearet. Annus multis variisque motibus fuit insignis. Galli ex Albanis montibus , quia hiemis vim pati nequiverant , per campos maritimaque loca vagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat , oraque litoris Antiatis , Laurensque tractus , & Tiberis ostia : ut prædones maritimi , cum terrestribus congressi , ancipiti semel prælio decertarint , dubiique discesserint in castra Galli , Græci retro ad naves , victos se , an victores , putarent. Inter hos (b) longe maximus existit terror , concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita : responsumque haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum , « abster- » rent imperare iis , quorum auxilio egerent. » Latinos pro sua libertate potius , quam pro » alieno imperio , laturus arma. » Inter duo simul bella externa , defectione etiam socio-

*U. c. 406.
a. C. 346.*

*L. Furio ,
Ap. Claudio
Coss.*

(b) hæc Gron. Crev.

U. c. 406. rum senatus anxius, quum cerneret metu
a. C. 346. tenendos, quos fides non tenuisset, extendere
 omnes imperii vires consules delectu habendo
 iussit. Civili quippe standum exercitu esse,
 quando socialis cœtus desereret. Undique,
 non urbana tantum, sed etiam agresti juven-
 tute, decem legiones scriptæ dicuntur qua-
 ternum millium & ducenorum peditum,
 equitumque trecenorum. Quem nunc novum
 exercitum, si qua externa vis ingruat, hæ
 vires populi Romani, quas vix terrarum ca-
 pit orbis, contractæ in unum haud facile
 efficiant: adeo in quæ laboramus sola cre-
 vimus, divitias, luxuriamque. Inter cetera
 tristitia ejus anni, consul alter Ap. Claudius
 in ipso belli adparatu moritur: redierantque
 res ad Camillum; cui unico consuli, vel ob
 aliam dignationem haud subjiciendam dicta-
 turæ, vel ob omen faustum ad Gallicum tu-
 multum cognominis, dictatorem adrogari
 haud fatis decorum visum est Patribus. Con-
 sul, duabus legionibus urbi præpositis, octo
 cum L. Pinario prætore divisus, memor pa-
 ternæ virtutis, Gallicum sibi bellum extra
 sortem sumit: prætorem maritimam oram
 tutari, Græcosque arcere litoribus iussit. Et,

*Scribuntur
 decem
 legiones.*

*Alter con-
 sul mori-
 tur*

*Bellum
 Gallicum.*

quum in agrum Pomptinum descendisset; *U. c. 406.*
a. C. 346.
 (quia neque in campis congregi nulla cogente re volebat, & prohibendo populationibus, quos raptò vivere necessitas cogeret, fatis domari credebat hostem) locum idoneum stativis delegit.

XXVI. UBI quum stationibus quieti tempus tererent, Gallus processit, magnitudine atque armis insignis: quatiensque scutum hasta, quum silentium fecisset, provocat per interpretem unum ex Romanis, qui secum ferro decernat. M. erat Valerius tribunus militum, adolescens, qui haud indigniorem eo decore se, quam T. Manlium, ratus, prius sciscitatus consulis voluntatem, in medium armatus processit. Minus insigne certamen humanum numine interposito Deorum factum. Namque conferenti jam manum Romano corvus repente in galea confedit, in hostem versus, quod primo, ut augurium cœlo missum, lætus accepit tribunus. Precatus deinde, « Si divus, si diva esset, qui sibi præpetem » misisset, volens propitius adesset. » Dictum mirabile, tenuit non solum ales captam semel sedem, sed, quotiescumque certamen initum est, levans se alis, os oculosque

*M. Valerii
 cum Gallo
 singulare
 certamen.*

Corvus.

U. c. 406. hostis rostro & unguibus adpetiit : donec
a. C. 346. territum prodigii talis visu, oculisque simul
 ac mente turbatum, Valerius obruncat. Cor-
 vus e conspectu elatus orientem petit. Hac-
 tenus quietæ utrimque stationes fuere. Post-
 quam spoliare corpus cæsi hostis tribunus
 cœpit, nec Galli se statione tenuerunt, &
 Romanorum cursus ad victorem etiam ocior
 fuit. Ibi, circa jacentis Galli corpus con-
 tracto certamine, pugna atrox concitatur.
 Jam non manipulis proximarum stationum,
 sed legionibus utrimque effusis res geritur.
 Camillus lætum militem victoria tribuni,
 lætum tam præsentibus ac secundis Diis,
 ire in prælium jubet : ostentansque insignem
 spoliis tribunum, « Hunc imitare miles,
 » [aiebat ;] & circa jacentem ducem sterne
 » Gallorum catervas. » Dii hominesque illi
 adfuere pugnæ : depugnatumque haudqua-
 quam certamine ambiguo cum Gallis est : adeo
 duorum militum eventum, inter quos pug-
 natum erat, utraque acies animis percepe-
 rat (c). Inter primos, quorum concursus alios
 exciverat, atrox prælium fuit : alia multitudo,
 priusquam ad conjectum teli veniret, terga

*Prælium
 committi-
 tur, quo
 Galli victi*

(c) præceperat Crev.

vertit. Primo per Volscos Falernumque agrum dissipati sunt : inde Apuliam ac mare inferum (d) petierunt. Consul, concione advocata, laudatum tribunum decem bubus (e) aureaque corona donat. Ipse, jussus ab senatu bellum maritimum curare, cum prætore junxit castra. Ibi, quia res trahi segnitia Græcorum non committentium se in aciem videbantur (f), dictatorem comitorum causa T. Manlium Torquatam ex auctoritate senatus dixit. Dictator, magistro equitum A. Cornelio Cossio dicto, comitia consularia (g) habuit, æmulumque decoris sui absentem M. Valerium Corvum (id enim illi deinde cognominis fuit) summo favore populi, tres & viginti natum annos, consulẽm renunciavit. Collega Corvo de plebe M. Popillius Lænas quartum consul futurus datus est. Cum Græcis a Camillo nulla memorabilis gesta res : nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Postremo, quum litoribus arcerentur, aqua etiam præter cetera necessaria usui deficiente, Ita-

T. Manlius dictator.

U. c. 407.
a. C. 348.

M. Valerius, M. Popillio IV. Coss.

(d) *superum* Crev.

(e) *bobus* Gron. Crev.

(f) *videbatur* Cron. Crev.

(g) *consularia comitia* Gron. Crev.

U. c. 407.
a. C. 345. liam relinquere. Cujus populi ea, cujusque gentis classis fuerit, nihil certi est. Maxime Siciliae fuisse tyrannos crediderim: nam ulterior Græcia, ea tempestate intestino fessa bello, jam Macedonum opes horrebat.

XXVII. EXERCITIBUS dimissis, quum & foris pax & domi concordia ordinum otium esset, ne nimis lætæ res essent, pestilentia civitatem adorta coëgit senatum imperare decemviris, ut libros Sibyllinos inspicerent; eorumque monitu lectisternium fuit. Eodem anno Satricum ab Antiatribus colonia deducta, restitutaque urbs, quam Latini diruerant. Et cum Carthaginensibus legatis Romæ fœdus ictum, quum amicitiam ac societatem petentes venissent. Idem otium domi forisque mansit T. Manlio Torquato, C. Plautio consûlibus: femunciarium tantum ex unciario fœnus factum, & in pensiones æquas triennii, ita ut quarta præsens esset, solutio æris alieni dispensata est. Et sic quoque parte plebis adfecta, fides tamen publica privatis difficultatibus potior ad curam senatui fuit. Levatæ maxime res, quia tributo ac delectu superfluum. Tertio anno post Satricum restitutum a Volscis, M. Valerius Corvus, secundum

*Fœdus
cum Car-
thaginien-
sibus.*

U. c. 408.
a. C. 344.

*T. Manlio,
C. Plautio
Coss.*

consul cum C. Poetelio factus, quum ex Latio nunciatum esset, legatos ab Antio circumire populos Latinorum ad concitandum bellum; priusquam plus hostium fieret, Volscis arma inferre iussus, ad Satricum exercitu infesto pergit. Quo quum Antiates alique Volsci præparatis jam ante, si quid ab Roma moveretur, copiis obcurrissent, nulla mora inter infensos diutino odio dimicandi facta est. Volsci, ferocior ad rebellandum, quam ad bellandum, gens, certamine victi, fuga effusa Satrici mœnia petunt: & ne in muris quidem satis firma spe, quum corona militum cincta jam scalis caperetur urbs, ad quatuor millia militum, præter multitudinem inbellem, sese dedidere. Oppidum dirutum atque incensum: ab æde tantum Matris Matutæ abstinere ignem. Præda omnis militi data. Extra prædam quatuor millia deditorum habita. Eos victos consul ante currum triumphans egit: venditis deinde magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt, qui hanc multitudinem captivam servorum fuisse scribant: idque magis verisimile est, quam deditos veniisse.

*U. c. 409.
a. C. 343.*

*M. Valerio II. C.
Poetelio
Coss.*

*Bellum
cum
Volscis.*

*Satricum
dirutum.*

U. c. 410. XXVIII. Hos consules secuti sunt M. Fa-
a. C. 342. bius Dorso, Ser. Sulpicius Camerinus. Au-
M. Fabio, runcum inde bellum ab repentina populatione
Ser. Sulpi- coeptum: metuque, ne id factum populi unius,
cio Coss. consilium omnis nominis Latini esset, dicta-
 tor velut adversus armatum jam Latium L.
Dictator Furius creatus, magistrum equitum Cn. Man-
L. Furius. lium Capitolinum dixit. Et quum, (quod per
 magnos tumultus fieri solitum erat) iustitio
 indicto, delectus sine vacationibus habitus
 esset; legiones, quantum maturari potuit, in
 Auruncos ductæ. Ibi prædonum magis, quam
 hostium, animi inventi. Prima itaque acie
 debellatum est (h). Dictator tamen, quia &
 ultro bellum intulerant, & sine detrectatione
 se certamini obferebant, Deorum quoque
 opes adhibendas ratus, inter ipsam dimica-
 tionem ædem Junoni Monetæ vovit: cuius
 damnatus voti quum victor Romam rever-
 tisset, dictatura se abdicavit. Senatus duum-
 viros ad eam ædem pro amplitudine populi
 Romani faciendam creari iussit. Locus in arce
 destinatus, quæ area ædium M. Manlii Ca-
 pitolini fuerat. Consules, dictatoris exercitu
 ad bellum Volscum usi, Soram ex hostibus,

Aurunci
victi.

Juno
Moneta.

(h) est del. Gron. Crev.

incautos adorti, ceperunt. Anno post, quam vota erat, ædes Monetæ dedicatur, C. Marcio Rutilo tertium, T. Manlio Torquato secundum consulibus. Prodigium ex templo dedicationem secutum, simile vetusto montis Albani prodigio. Namque & lapidibus pluit, & nox interdiu visa intendi: librisque inspectis, quum plena religione civitas esset, senatui placuit, dictatorem feriarum constituendarum causâ dici. Dictus P. Valerius Publicola. Magister equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. Non tribus tantum supplicatum ire placuit, sed finitimos etiam populos; ordoque iis, quo quisque die supplicarent, statutus. Judicia eo anno populi tristitia in foeneratores facta, quibus ab ædilibus dicta dies esset, traduntur. Et res, haud ulla insigni ad memoriam causâ, ad interregnum rediit. Ex interregno, ut id actum videri posset, ambo patricii consules creati sunt, M. Valerius Corvus tertium, A. Cornelius Cossus.

*U. c. 412^a
a. C. 341^a
C. Marcio
III. T.
Manlio II.
Coss.*

*P. Valerius
dictator.*

*U. c. 412^a
a. C. 340^a
M. Valerio
III. A.
Cornelio
Coss.*

XXIX. MAJORA jam hinc bella, & viribus hostium, & longinquitate vel regionum, vel temporum spatio, quibus bellatum est, dicentur. Namque eo anno adversus Samni-

U. c. 412.
a. C. 340.

*Samnitici
belli origo.*

tes, gentem opibus armisque validam, mota arma. Samnitium bellum, ancipiti Marte gestum, Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœni secuti. Quanta rerum moles? quoties in extrema periculorum ventum, ut in hanc magnitudinem, quæ vix sustinetur, erigi imperium posset? Belli autem causa cum Samnitibus, Romanis, quum societate amicitiaque juncti essent, extrinsecus venit; non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis injusta arma, quia viribus plus poterant, quum intulissent, coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere, Campanis sese jungunt. Campani magis nomen ad præsidium sociorum, quam vires, quum adtulissent, fluentes luxu ab duratis usu armorum in Sidicino pulsi agro, in se deinde molem omnem belli verterunt. Namque Samnites, omisis Sidicinis, ipsam arcem finitimorum Campanos adorti, unde æque facilis victoria, prædæ atque gloriæ plus esset, Tifata, imminentes Capuæ colles, quum præsidio firmo occupassent, descendunt inde quadrato agmine in planitiem, quæ Capuam Tifataque interjacet. Ibi rursus acie dimicatum: adversoque prælio Campani intra mœnia compulsi, quum, robore juventutis suæ

adciso, nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium.

XXX. LEGATI, introducti in senatum maxime in hanc sententiam locuti sunt: » Populus » nos Campanus legatos ad vos, Patres con- » scripti, misit; amicitiam in perpetuum, » auxilium præsens a vobis petitur. Quam » si secundis rebus nostris petissemus, sicut » cœpta celerius, ita infirmiore vinculo con- » tracta esset. Tunc enim, ut qui ex æquo » vos venisse in amicitiam meminissimus, » amici forsitan pariter ac nunc, subjecti » atque obnoxii vobis minus effemus. Nunc, » misericordia vestra conciliati, auxilioque in » dubiis rebus defensi, beneficium quoque » acceptum colamus, oportet; ne ingrati at- » que omni ope divina humanaque indigni » videamur. Neque, Hercule, quod Samnites » priores amici focique vobis facti sunt, ad » id valere arbitror, ne nos in amicitiam » accipiamur, sed ut vetustate & gradu ho- » noris nos præstent; neque enim fœdere » Samnitium, ne qua nova jungeretis fœdera, » cautum est. Fuit quidem apud vos semper » satis justa causa amicitiae, velle eum vobis » amicum esse, qui vos adpeteret. Campani,

*U. c. 412.
a. C. 340.*

*Campani
a senatu
Romano
auxilium
petunt.*

U. c. 412. » etſi fortuna præſens magnifice loqui prohibe-
 a. C. 340. » bet, non urbis amplitudine, non agri uber-
 » rate, ulli populo (i) præterquam vobis
 » cedentes, haud parva (ut arbitror) accep-
 » ſio bonis rebus veſtris, in amiciriã veni-
 » mus veſtram. Æquis Volſciſque, æternis
 » hoſtibus huius urbis, quãdocumque fe-
 » moverint, ab tergo erimus: &, quod vos
 » pro ſalute noſtra priores feceritis, id nos
 » pro imperio veſtro & gloria ſemper facie-
 » mus. Subactis iis gentibus, quæ inter nos
 » voſque ſunt, quod propediem futurum ſpon-
 » det & virtus & fortuna veſtra, continens
 » imperium uſque ad nos habebitis. Acerbum
 » ac miſerum eſt, quod fateri nos fortuna
 » noſtra cogit. Eo ventum eſt, Patres con-
 » ſcripti, ut aut amicorum, aut inimicorum
 » Campani ſimus. Si defenditis, veſtri: ſi de-
 » feritis, Samnitium erimus. Capuam ergo
 » & Campaniam omnem veſtris an Samnitium
 » viribus accedere malitis, deliberate. Om-
 » nibus quidem, Romani, veſtram miſericor-
 » diam, veſtrumque auxilium æquum eſt pa-
 » tere; iis tamen maxime, qui, eam in plo-
 » rantibus aliis, auxilium dum ſupra vires
 » ſuias præſtant, omnes ipſi in hanc neceſſi-
 » (i) populo ulli Crev. tatem

» tatem venerunt. Quamquam pugnauimus U. c. 412.
 » verbo pro Sidicinis, re pro nobis, quum a. C. 349.
 » videremus finitimum populum nefario latro-
 » cinio Samnitium peti; &, ubi conflagra-
 » sent Sidicini, ad nos trajecturum illud in-
 » cendium esse. Nec enim nunc, quia dolent
 » injuriam acceptam Samnites, sed quia gau-
 » dent oblatam sibi esse causam, obpugna-
 » tum nos veniunt. An, si ultio iræ hæc,
 » & non occasio cupiditatis explendæ esset,
 » parum fuit, quod semel in Sidicino agro,
 » iterum in Campania ipsa legiones nostras
 » cecidere? Quæ est ista tam infesta ira,
 » quam per duas acies fusus sanguis explere
 » non potuerit? Adde huc populationem agro-
 » rum, prædas hominum atque pecudum ac-
 » tas, incendia villarum ac ruinas, omnia
 » ferro ignique vastata. Hiscine ira expleri
 » non potuit? Sed cupiditas explenda est. Ea
 » ad obpugnandam Capuam rapit. Aut delere
 » urbem pulcherrimam, aut ipsi possidere
 » volunt. Sed vos potius, Romani, beneficio
 » vestro occupate eam, quam illos habere
 » per maleficium finatis. Non loquor apud
 » recusantem iusta bella populum; sed tamen,
 » si ostenderitis auxilia vestra, ne bello qui-

U. c. 412. » dem arbitror vobis opus fore. Usque ad nos
 a. C. 340. » contemptus Samnitium pervenit, supra non
 » ascendit (k). Itaque umbra vestri auxilii,
 » Romani, tegi possumus: quidquid deinde
 » habuerimus, quidquid ipsi fuerimus, vestrum
 » id omne existimaturi. Vobis arabitur ager
 » Campanus, vobis Capua urbs frequentabi-
 » tur: conditorum, parentum, Deorum in-
 » mortalium numero nobis eritis. Nulla colo-
 » nia vestra erit, quæ nos obsequio erga vos
 » fideque superet. Adnuite, Patres conscripti,
 » nutum numenque vestrum invictum Cam-
 » panis, & jubete sperare, incolumem Ca-
 » puam futuram. Qua frequentia omnium
 » generum multitudinis profequente creditis
 » nos illinc profectos? quam omnia votorum
 » lacrimarumque plena reliquisse? in qua
 » nunc expectatione senatum populumque
 » Campanum, conjuges, liberosque nostros
 » esse? Stare omnem multitudinem ad por-
 » tas, viam hinc ferentem prospectantes,
 » certum habeo, quid illis nos, Patres con-
 » scripti, sollicitis ac pendentibus animi re-
 » nunciare jubeatis. Alterum responsum salu-
 » tem, victoriam, lucem, ac libertatem; al-

(k) ascendit Crev.

» terum ominari horreo , quæ ferat. Proinde
 » ut aut de vestris futuris sociis atque ami-
 » cis , aut nusquam ullis futuris nobis , con-
 » sulite. »

*U. c. 412.
 a. C. 340.*

XXXI. SUBMOTIS deinde legatis , quum
 consultus senatus esset , etsi magnæ parti urbs
 maxima opulentissimaque Italiæ , uberrimus
 ager marique propinquus ad varietates an-
 nonæ horreum populi Romani fore videba-
 tur ; tamen tanta utilitate fides antiquior fuit,
 responditque ita ex auctoritate senatus con-
 sul : « Auxilio vos , Campani , dignos censet
 » senatus : sed ita vobiscum amicitiam institui
 » par est , ne qua vetustior amicitia ac socie-
 » tas violetur. Samnites nobiscum fœdere
 » juncti sunt. Itaque arma , Deos prius , quam
 » homines , violatura , adversus Samnites vo-
 » bis negamus. Legatos , sicut fas jusque est ,
 » ad socios atque amicos precatum mittemus ,
 » ne qua vobis vis fiat. » Ad ea princeps legatio-
 nis , (sic enim domo mandatam adtulerant)
 « Quandoquidem [inquit] nostra tueri adver-
 » sus vim atque injuriam justa vi non vultis ,
 » vestra certe defenderis. Itaque populum Cam-
 » panum , urbemque Capuam , agros , delubra
 » Deum , divina humanaque omnia in vestram ,

*Negatur
 auxilium
 Campanis.*

U. c. 412. » Patres conscripti , populique Romani ditio-
a. C. 340. » nem dedimus ; quidquid deinde patiemur ,
 » dediticii vestri passuri. » Sub hæc dicta omnes ,
 manus ad consules tendentes , pleni lacrimarum
 in vestibulo curiæ procubuerunt. Commoti
 Patres vice fortunarum humanarum , si ille
 præpotens opibus populus , luxuria superbia-
 que clarus , a quo paullo ante auxilium fini-
 timi petissent , adeo infractos gereret animos ,
 ut se ipse suaque omnia potestatis alienæ
 faceret : tum jam fides agi visa , deditos non
 prodi , nec facturum æqua Samnitium popu-
 lum censebant , si agrum urbemque , per
 deditionem factam populi Romani , obpug-
 narent. Legatos itaque extemplo mitti ad
 Samnites placuit : data mandata , « ut preces
 » Campanorum , responsum senatus amicitiaë
 » Samnitium memor , deditionem postremo
 » factam , Samnitibus exponerent. Peterent
 » pro societate amicitiaque , ut dediticiis suis
 » parcerent : neque in eum agrum , qui po-
 » puli Romani factus esset , hostilia arma in-
 » ferrent. Si leniter agendo parum profice-
 » rent , denunciarent Samnitibus populi Ro-
 » mani senatusque verbis , ut Capua urbe
 » Campanoque agro abstinerent. » Hæc le-

*Accipitur
 illorum
 deditio.*

*Legatio
 Romano-
 rum ad
 Samnites.*

LIBER VII CAP. XXXII 69

gatis agentibus in concilio Samnitium adeo *U. c. 412.*
 est ferociter responsum, ut non solum gestu- *a. C. 340.*
 ros se esse dicerent id bellum; sed magistra-
 tus eorum e curia egressi, stantibus legatis,
 praefectos cohortium vocarent; iisque clara
 voce imperarent, ut praedatum in agrum
 Campanum extemplo proficiscerentur.

XXXII. HAC legatione Romam relata,
 positis omnium aliarum rerum curis, Patres,
 fecialibus ad res repetendas missis, belloque, *Bellum*
 quia non redderentur, sollempni more indicto, *cum*
 decreverunt, ut primo quoque tempore de *Samniti-*
 ea re ad populum ferretur: iussuque populi *bus.*
 consules ambo cum duobus ab urbe exerciti-
 bus profecti, Valerius in Campaniam, Cor-
 nelius in Samnium, ille ad montem Gaurum,
 hic ad Saticulam castra ponunt. Priori Vale-
 rio Samnitium legiones (eo namque omnem
 belli molem inclinaturam censebant) obcur-
 runt. Simul in Campanos stimulat ira, tam
 promptos nunc ad ferenda, nunc ad arcessenda
 adversus se auxilia. Ut vero castra Romana
 viderunt, ferociter pro se quisque signum
 duces poscere, adfirmare, eadem fortuna
 Romanum Campano iaturum opem, qua
 Campanus Sidicino tulerit. Valerius, levibus

U. c. 412.
a. C. 340.

*Consul
Romanus
suos ad
prælium
hortatur.*

certaminibus, tentandi hostis causa, haud ita multos moratus dies, signum pugnae proposuit, paucis suos adhortatus: « Ne novum » bellum eos novusque hostis terreret. Quid » quid ab urbe longius proferrent arma, » magis magisque in inbelles gentes eos pro » dire. Ne Sidicinorum Campanorumque cla » dibus Samnitium aestimarent virtutem. Qua » lescumque inter se certaverint, necesse » fuisse alteram partem vinci. Campanos qui » dem haud dubie magis nimio luxu fluenti » bus rebus mollitiaque sua, quam vi hos » tium, victos esse. Quid autem esse duo » prospera in tot seculis bella Samnitium ad » versus tot decora populi Romani, qui » triumphos pene plures, quam annos ab ur » be condita, numeret? qui omnia circa se, » Sabinos, Etruriam, Latinos, Hernicos, » Aequos, Volscos, Auruncos, domita armis » habeat? qui Gallos, tot præliis caesos, » postremo in mare ac naves fuga compule » rit? Quum gloria belli ac virtute sua quem » que fretos ire in aciem debere, tum etiam » intueri, cujus ductu auspicioque ineunda » pugna sit: utrum, qui audiendus duntaxat » magnificus adhortator sit, verbis tantum

LIBER VII CAP. XXXII 71

» ferox, operum militarium expers; an qui
 » & ipse tela tractare, procedere ante signa,
 » versari media in mole pugnae sciat. Facta
 » mea, non dicta, vos, milites [inquit]
 » sequi volo; nec disciplinam modo, sed
 » exemplum etiam, a me petere. Non factio-
 » nibus modo nec per coitiones usitatas no-
 » bilibus, sed hac dextra, mihi tres consula-
 » tus summamque laudem peperit. Fuit, quum
 » hoc dici poterat: Patricius enim eras, &
 » a liberatoribus patriæ ortus; & eodem anno
 » familia ista consulatum, quo urbs hæc con-
 » sulem, habuit. Nunc jam nobis Patribus
 » vobisque plebeis promiscuus consulatus pa-
 » tet; nec generis, ut ante, sed virtutis est
 » præmium. Proinde summum quodque spec-
 » tate, milites, decus. Non, si mihi novum
 » hoc Corvi cognomen Diis auctoribus ho-
 » mines dedistis, Publicolarum vetustum fa-
 » miliae nostræ cognomen memoria excessit.
 » Semper ego plebem Romanam militiae do-
 » mique, privatus, in magistratibus parvis
 » magnisque, æque tribunus ac consul, eo-
 » dem tenore per omnes deinceps consulatus,
 » colo atque colui. Nunc, quod instat, Diis
 » bene juvantibus, novum atque integrum de
 » Samnitibus triumphum mecum petite.

U. c. 412^a
 a. C. 340^a

U. c. 412.

a. C. 340.

*Valerii
Corvi
ingenium.**Prælium
cum
Samniti-
bus
atrox.*

XXXIII. Non alias militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militum haud gravate munia obeundo. In ludo præterea militari, quum velocitatis viriumque inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis, vincere ac vinci vultu eodem; nec quemquam adspernari parem, qui se offerret; factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ, quam suæ dignitatis, memor: & quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, iisdem gerebat. Itaque universus exercitus, incredibili alacritate adhortationem profecutus ducis, castris egreditur. Prælium, ut quod maxime umquam, pari spe, utrimque æquis viribus, cum fiducia sui, sine contemptu hostium, commissum est. Samnitibus ferociam augebant novæ res gestæ & paucos ante dies geminata victoria; Romanis contra quadringentorum annorum decora, & conditæ urbi æqualis victoria: utrifque tamen novus hostis curam addebat. Pugna indicio fuit, quos gesserint animos: namque ita conflixerunt, ut aliquamdiu in neutram partem inclinarent acies. Tum consul, trepidationem injiciendam ratus, quando vi pelli non poterant, equitibus inmissis turbare pri-

ma signa hostium conatur: quos ubi nequidquam tumultuantes in spatio exiguo volvere turmas vidit, nec posse aperire in hostes viam, reuertus ad antesignanos legionum, quum desiluisset ex equo, « Nostrum [inquit] » peditum illud, milites, est opus: » agitedum, ut me videritis, quacumque in » cesserō in aciem hostium, ferro viam facientem, sic pro se quisque obvios sternite. » Illa omnia, qua nunc erectæ micant hastæ, » patefacta strage vasta cernetis. » Hæc dicta dederat, quum equites consulis iussu discurrunt in cornua, legionibus in mediam aciem aperiunt viam. Primus omnium consul invadit hostem; & cum quo forte contulit gradum, obruncat. Hoc spectaculo accensi dextra lævaque, ante se quisque, memorandum prælium cient (1). Stant obnisi Samnites, quamquam plura accipiunt, quam inferunt, vulnera. Aliquamdiu jam pugnatum erat: atrox cædes circa signa Samnitium, fuga ab nulladum parte erat: adeo morte sola vinci destinaverant animis. Itaque Romani, quum & fluere jam lassitudine vires sentirent, & diei haud multum superesset, (m) accensi

U. c. 412.
a. C. 340.

(1) *ciet* Gron. Crev.

(m) *superesse* Gron. Crev.

U. c. 412.
a. C. 340.

*Vincuntur
Samnites
in Campa-
nia.*

ira concitant se in hostem. Tum primum re-
ferri pedem atque inclinari rem in fugam ad-
paruit; tum capi, occidi Samnis: nec super-
fuissent multi, ni nox victoriam magis, quam
proelium, diremisset. Et Romani fatebantur,
numquam cum pertinaciore hoste conflictum:
& Samnites, quum quæreretur, quænam
prima causa tam obstinatos movisset in fu-
gam? «Oculos sibi Romanorum ardere vi-
» fos [aiebant] vefanosque vultus & furen-
» tia ora: inde plus, quam ex alia ulla re,
» terroris ortum.» Quem terrorem non
pugnæ solum eventu, sed nocturna profec-
tione, confessi sunt. Postero die vacuis hos-
tium castris Romanus potitur: quo se omnis
Campanorum multitudo gratulabunda effudit.

*Cornelii
consulis in
Samnio
periculum.*

XXXIV. CETERUM hoc gaudium magna
prope clade in Samnio foedatum est. Nam
ab Saticula profectus Cornelius consul exer-
citus incaute in saltum, cava valle pervium,
circaque infessum ab hoste, induxit: nec
prius, quam recipi tuto signa non poterant,
imminentem capiti hostem vidit. Dum id
moræ Samnitibus est, quoad totum in vallem
infimam demitteret agmen, P. Decius tri-
bunus militum conspicit unum editum in

LIBER VII CAP. XXXIV 75

faltu collem, imminentem hostium castris, *U. c. 412.*
 aditu arduum impedito agmini, expeditis haud *a. C. 340.*
 difficilem. Itaque consuli territo animi, «Vi-
 » desne tu [inquit] A. Corneli, cacumen
 » illud supra hostem? Arx illa est spei salu-
 » tisque nostræ, si eam, quam cæci reliquere
 » Samnites, inpigre capimus. Ne (n) tu mihi
 » plus, quam unius legionis principes hasta-
 » tosque, dederis : cum quibus ubi evasero
 » in summum, perge hinc omni liber metu,
 » teque & exercitum serva : neque enim
 » moveri hostis, subiectus nobis ad omnes
 » ictus, sine sua pernicie poterit. Nos deinde
 » aut fortuna populi Romani, aut nostra
 » virtus expedit.» Conlaudatus ab consule,
 accepto præsidio, vadit occultus per saltum;
 nec prius ab hoste est visus, quam loco,
 quem petebat, adpropinquavit. Inde admi-
 ratione paventibus cunctis, quum omnium in
 se vertisset oculos, & spatium consuli dedit
 ad subducendum agmen in æquiores locum,
 & ipse in summo constitit vertice. Samnites,
 dum huc illuc signa vertunt, utriusque rei
 amissa occasione, neque insequi consulem,
 nisi per eandem vallem, in qua paullo ante

(n) *Nec Gron. Cræv.*

U. c. 412.
a. C. 340.

subjectum eum telis suis habuerant, possunt ;
nec erigere agmen in captum super se ab
Decio tumulum. Sed quum ira in hos magis,
qui fortunam gerendæ rei eripuerant, tum
propinquitas loci atque ipsa paucitas incitat :
& nunc circumdare undique collem armatis
volunt, ut a consule Decium intercludant ;
nunc viam patefacere, ut degressos in val-
lem adoriantur. Incertos quid agerent, nox
obpressit. Decium primum spes tenuit, cum
subeuntibus in adversum collem ex superiore
loco se pugnaturum : deinde admiratio in-
cessit, quod nec pugnam inirent, nec, si ab
eo consilio iniquitate loci deterrerentur, opere
se valloque circumdarent. Tum centurioni-
bus ad se vocatis, « Quænam illa inscitia
» belli ac pigritia est ? aut quonam modo
» isti ex Sidicinis Campanisque victoriam
» pepererunt ? Huc atque illuc signa mo-
» veri, ac modo in unum conferri, modo
» educi videtis. Opus quidem incipit nemo,
» quum jam circumdari vallo potuerimus esse.
» Tum vero nos similes istorum simus, si
» diutius hic moremur, quam commodum
» fit. Agitedum, ite mecum ; ut, dum lucis
» aliquid superest, quibus locis præsidia po-

» nant, qua pateat hinc exitus, exploremus.» *U. c. 1122*
 Hæc omnia sagulo gregali amictus, centurio *a. C. 340.*
 nibus item manipularium militum habitu duc-
 tis, ne ducem circumire hostes notarent,
 perlufravit.

XXXV. VIGILIIS deinde dispositis, ceteris
 omnibus tesseram dari jubet: « ubi secundæ
 » vigiliæ buccina datum signum esset, armati
 » cum silentio ad se convenirent (o). » Quo
 ubi, sicut edictum erat, taciti convenerunt,
 « Hoc silentium, milites, [inquit] omisso
 » militari adsensu, in me audiendo servandum
 » est. Ubi sententiam meam vobis peregero,
 » tum, quibus eadem placebunt, in dextram
 » partem taciti transibitis: quæ pars major
 » erit, eo stabitur consilio. Nunc, quæ
 » mente agitem, audite. Non fuga delatos,
 » nec inertia relictos hic vos circumvenit
 » hostis. Virtute cepistis locum; virtute hinc,
 » oportet, evadatis. Veniendo huc exercitum
 » egregium populi Romani servastis; erum-
 » pendo hinc vosmet ipsos servate. Digni
 » estis: qui pauci pluribus opem tuleritis,
 » ipsi nullius auxilio egueritis. Cum eo hoste
 » res est, qui hesterno die delendi omnis

*Oratio
 Decii ad
 milites.*

(o) *venirent* Gron. Crev.

U. c. 412.
a. C. 340.

» exercitus fortuna per focordiam ufus non fit ;
 » hunc tam obportunum collem imminentem
 » capiti fuo non ante viderit, quam captum a
 » nobis ; nos tam paucos tot ipfi millibus homi-
 » num nec adfcenfu arcuerint, nec tenentes
 » locum, quum diei tantum fupereffet, vallo
 » circumdederint. Quem videntem ac vigi-
 » lantem fic eluferitis, fopitum, oportet, fal-
 » latis ; immo necesse eft. In eo enim loco
 » res funt noftræ, ut vobis ego magis neces-
 » fitatis veftræ index, quam confilii auctor,
 » fim. Neque enim, maneat, an abeat
 » hinc, deliberari potest ; quum, præter ar-
 » ma & animos armorum memores, nihil
 » vobis fortuna reliqui fecerit, fameque & fiti
 » moriendum fit, fi plus, quam viros ac
 » Romanos decet, ferrum timeamus. Ergo
 » una eft falus erumpere hinc atque abire.
 » Id aut interdiu aut nocte faciamus, oportet.
 » Ecce autem aliud minus dubium :
 » quippe fi lux exspectetur, quæ fpecs eft,
 » non vallo perpetuo foffaque nos fepturum
 » hoftem ? qui nunc corporibus fuis fubjectis
 » undique cinxerit, ut videtis, collem. Atqui,
 » fi nox obportuna eft eruptioni, ficut eft,
 » hæc profecto noctis aptiffima hora eft.

» Signo secundæ vigiliæ convenistis, quod *D. c. 412.*
 » tempus mortales somno altissimo premit. *a. C. 340a*
 » Per corpora sopita vaderis, vel silentio in-
 » cautos fallentes, vel sentientibus clamore
 » subito pavorem injecturi. Me modo sequi-
 » mini, quem secuti estis. Ego eandem,
 » quæ duxit huc, sequar fortunam. Quibus
 » hæc salutaria videntur, agitedum, in dex-
 » tram partem pedibus transite.»

XXXVI. OMNES transferunt, vadentemque per intermissa custodiis loca Decium secuti sunt. Jam evaserant media castra; quum supercandens vigilum strata somno corpora miles offenso scuto præbuit sonitum: quo excitatus vigil quum proximum movisset, erectique alios concitarent, ignari cives an hostes essent, præsidium erumperet, an consul castra cepisset; Decius, quum non fallerent, clamorem tollere jussis militibus, torpidos somno insuper pavore exanimat: quo præpediti, nec arma in pigre capere, nec obistere, nec insequi poterant. Inter trepidationem tumultumque Samnitium, præsidium Romanum, obviis custodibus cæsis, ad castra consulis pervadit. Aliquantum supererat noctis, jamque in tuto videbantur esse; quum

U. c. 412.

a. C. 340.

*Decius ad
exercitum
incolumis
redit.*

Decius, « Maſti virtute [inquit] milites
» Romani , eſte. Veſtrum iter ac reditum
» omnia ſecula laudibus ferent. Sed ad conſpi-
» ciendam tantam virtutem luce ac die opus
» eſt. Nec vos digni eſtis, quos cum tanta
» gloria in caſtra reduces ſilentium ac nox
» tegat. Hic lucem quieti operiamur.» Diſtis
obtemperatum : atque ubi primum inluxit,
præmiſſo nuncio ad conſulem in caſtra, in-
genti gaudio concitantur : & , teſſera data,
incolumes reverti, qui ſua corpora pro ſalute
omnium haud dubio periculo objeciſſent, pro
ſe quiſque obviam effuſi laudant, gratulan-
tur, ſingulos univerſoſque ſervatores ſuos
vocant : Diis laudes gratesque agunt, Decium
in cœlum ferunt. Hic Decii caſtrenſis trium-
phus fuit, incedentis per media caſtra cum
armato præſidio, conjeſtis in eum omnium
oculis, & omni honore tribunum conſuli
æquantibus. Ubi ad prætorium ventum eſt,
conſul claſſico ad concionem convocat : or-
ſuſque meritas Decii laudes, interfante ipſo
Decio, diſtulit concionem; qui auctor om-
nia poſthabendi, dum occaſio in manibus
eſſet, perpulit conſulem, ut hoſtes, & noc-
turno pavore adtonitos, & circa collem
caſtel-

castellatim dissipatos, adgrederetur: credere etiam aliquos, ad se sequendum emissos, per saltum vagari. Iussæ legiones arma capere: egressæque castris, quum per exploratores notior jam saltus esset, via patentiore ad hostem ducuntur. Quem incautum inproviso adortæ, quum palati passim Samnitium milites, plerique inermes, nec coire in unum, nec arma capere, nec recipere intra vallum se possent, paventem primum in castra compellunt, deinde castra ipsa, turbatis stationibus, capiunt. Perfertur circa collem clamor: fugatque ex suis quemque præsidiiis. Ita magna pars absenti hosti cessit. Quos intra vallum egerat pavor (fuere autem ad triginta millia) omnes cæsi; castra direpta.

XXXVII. ITA rebus gestis, consul, advocata concione, P. Decii non cœptas solum ante, sed cumulas nova virtute laudes peragit: & præter militaria alia dona, aurea corona eum & centum bubus, (p) eximioque uno albo opimo auratis cornibus, donat. Milites, qui in præsidio simul fuerant, duplici frumento in perpetuum, in præsentia

(p) bobus Gron. Crev. & sic deinceps.

Tom. III.

F

U. c. 412.
a. C. 340.

Vincuntur
Sannites.

Decius
donatus.

U. c. 412.
a. C. 340.

singulis bubus binisque privis tunicis donati. Secundum consulis donationem legiones gramineam coronam obsidionalem, clamore donum adprobantes, Decio inponunt. Altera corona, ejusdem honoris index, a præsidio suo inposita est. His decoratus insignibus bovem eximium Marti immolavit; centum boves militibus dono dedit, qui secum in expeditione fuerant. Iisdem militibus legiones libras farris & sextarios vini contulerunt: omniaque ea ingenti alacritate per clamorem militarem, indicem omnium adensus, gerebantur. Tertia pugna ad Sueffulam commissa est: qua fugatus a M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore juventutis domo adcito, certamine ultimo fortunam experiri statuit. Ab Sueffula nuncii trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium consulem, opem oratum, veniunt. Confestim signa mota: relictisque impedimentis castrorum valido præsidio, raptim agitur agmen: nec procul ab hoste locum perexiguum (ut quibus, præter equos, ceterorum jumentorum calonumque turba abesset) castris cepit. Samnitium exercitus, velut haud ulla mora pugnae futura esset aciem instruit: deinde, postquam nemo

*Tertia
 pugna cum
 Samniti-
 bus.*

LIBER VII CAP. XXXVII 83

obvius ibat, infestis signis ad castra hostium U. c. 412.
a. C. 340.
succedit. Ibi ut militem in vallo vidit, missi-
que ab omni parte exploratum, quam in exi-
guum orbem contracta castra essent, pauci-
tatem inde hostium colligentes, retulerunt;
fremere omnis acies, complendas esse fossas
scindendumque vallum, & in castra inrumpen-
dum: transactumque ea temeritate bellum
foret, ni duces continuissent inpetum mili-
tum. Ceterum, quia multitudo sua commea-
tibus gravis, & prius sedendo ad Sueffulam,
& tum (p) certaminis mora, haud procul
ab rerum omnium inopia esset; placuit, dum
inclusus paveret hostis, frumentatum per
agros militem duci: interim & Romano,
qui expeditus, quantum humeris inter arma
geri posset frumenti, secum adtulisset, defu-
tura omnia. Consul palatos per agros quum
vidisset hostes, stationes infrequentes relic-
tas, paucis milites adhortatus, ad castra ob-
pugnanda ducit. Quæ quum primo clamore
atque inpetu cepisset, pluribus hostium in
tentoriis suis, quam in portis valloque, cæs-
sis, signa captiva in unum locum conferri jus-
sit; relictisque duabus legionibus custodiae &

(p) *tunc Gron. Crev.*

*U. c. 412.
a. C. 340.*

præsidii caussa, gravi edicto monitis, ut, donec ipse revertisset, præda abstinerent; profectus agmine instructo, quum præmissus eques velut indagine dissipatos Samnites ageret, cædem ingentem fecit: nam neque quo signo coirent inter se, neque, utrum castra peterent, an longiorem intenderent fugam, territis constare poterat. Tantumque fugæ ac formidinis fuit, ut ad quadraginta millia scutorum, nequaquam tot cæsis, & signa militaria cum iis, quæ in castris capta erant, ad centum septuaginta ad consulem deferrentur. Tum in castra hostium reditum: ibique omnis præda militi data.

XXXVIII. Hujus certaminis fortuna & Faliscos, quum in induciis essent, fœdus petere ab senatu coëgit; & Latinos, jam exercitibus comparatis, ab Romano in Pelignum vertit bellum. Neque ita rei gestæ fama Italiæ se finibus tenuit: sed Carthaginenses quoque legatos gratulatum Romam misere cum coronæ aureæ dono, quæ in Capitolio in Jovis cella poneretur: fuit pondo viginti quinque. Consules ambo de Samnitibus triumpharunt, sequente Decio insigni cum laude donisque: quum incondito militari joco haud minus tri-

*Carthaginienses legati.
Consules triumphant.*

LIBER VII CAP. XXXVIII 85

buni celebre nomen, quam consulum, esset. *U. c. 412.*
 Campanorum deinde Sueffanorumque auditæ *a. C. 340.*
 legationes : precantibusque datum, ut præfi-
 dium eo in hiberna mitteretur, quo Samni-
 tium excursions arcerentur. Jam tum mini-
 me salubris militari disciplinæ Capua instru-
 mento omnium voluptatum delentis mili-
 tum animos avertit a memoria patriæ : inju-
 ranturque consilia in hibernis eodem scelere
 adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi
 eam antiquis cultoribus ademissent : « Neque
 » inmerito suum ipsorum exemplum in eos
 » versurum. Cur autem potius Campani agrum
 » Italiæ uberrimum, dignam agro urbem,
 » qui nec se nec sua tutari possint, quam
 » victor exercitus haberet, qui suo sudore
 » ac sanguine inde Samnites depulisset ? An
 » æquum esse, dediticios suos illa fertilitate
 » atque amoenitate perfrui ; se, militando
 » fessos, in pestilente atque arido circa ur-
 » bem solo luctari, aut in urbe insidentem
 » tabem crescentis in dies fœnoris pati ? »
 Hæc agitata occultis conjurationibus, necdum
 vulgata in omnes consilia, invenit novus
 consul C. Marcius Rutilus, cui Campania
 forte provincia evenerat, Q. Servilio col-
U. c. 413.
a. C. 332.
C. Marcio
IV. Q.
Servilio
Coss.

Consilia
Rom. mi-
litum de
Capua oc-
cupanda.

U. c. 413.
a. C. 339. lega ad urbem relicto. Itaque quum omnia ea, sicut gesta erant, per tribunos comperta haberet, & ætate & usu doctus (quippe qui jam quartum consul esset, dictatorque & censor fuisset) optimum ratus, differendo spem, quandocumque vellent, consilii exsequendi, militem inpetum frustrari; rumorem dissipat, in iisdem oppidis & anno post præsidia hibernatura; divisa enim erant per Campaniæ urbes, manaverantque a Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus dato, quievit in præsentia feditio.

*Arte
eluduntur.*

XXXIX. CONSUL, educto in æstiva milite, dum quietos Samnites habebat, exercitum purgare missionibus turbulentorum hominum instituit; aliis emerita dicendo stipendia esse, alios graves jam ætate, aut viribus parum validos. Quidam in comæatus mittebantur, singuli primo, deinde & cohortes quædam, quia procul ab domo ac rebus suis hibernassent. Per speciem etiam militarium usum, quum alii alio mitterentur, magna pars ablegati: quam multitudinem consul alter Romæ prætorque, alias ex aliis fingendo moras, retinebat. Et primo quidem, ignari lu-

dificationis, minime inviti domos revifabant. Postquam neque reverti ad signa primos, nec ferme alium, quam qui in Campania hibernassent, præcipueque ex iis seditionis auctores mitti viderunt; primum admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos, consilia sua emanasse: « Jam quæstiones, » jam indicia, jam occulta singulorum sup-
 » plicia, inpotensque & crudele consulum ac
 » Patrum in se regnum passuros. » Hæc, qui in castris erant, occultis sermonibus ferunt, (q) nervos conjurationis ejectos arte consulis cernentes. Cohors una, quum haud procul Anxure esset, ad Lautulas saltu angusto inter mare ac montes confedit, ad excipiendos, quos consul aliis atque aliis (ut ante dictum est) causis mittebat. Jam valida admodum numero manus erat; nec quidquam ad justî exercitus formam, præter ducem, deerat. Incompositi itaque prædantes in agrum Albanum perveniunt, & sub jugo Albæ longæ castra vallo cingunt. Perfecto inde opere, reliquum dici de imperatore sumendo sententiis decertant, nulli ex præsentibus fatis fidentes. « Quem autem ab Roma posse exciri?

*U. c. 413.
 a. C. 339.*

*Seditiofo-
 rum exer-
 citus col-
 ligitur.*

(q) *ferunt Gron. Crev.*

*U. c. 413.
a. C. 339.*

« quem Patrum aut plebis esse, qui aut se
» tanto periculo sciens obferat, aut cui ex
» injuria insanientis exercitus caussa recte
» committatur ? » Postero die, quum eadem
deliberatio teneret, ex prædatoribus vagis
quidam compertum adtulerunt, T. Quinctium
in Tusculano agrum colere, urbis honorum-
que inmemorem. Patriciæ hic vir gentis erat:
cui quum militiae, magna cum gloria actæ,
finem pes alter ex vulnere claudus fecisset,
ruri agere vitam procul ambitione ac foro
constituit. Nomine audito, extemplo agno-
vere virum : &, quod bene verteret, adiri
jusserunt. Sed parum spei erat, voluntate
quidquam facturum : vim adhiberi ac metum
placuit. Itaque silentio noctis quum tectum
villæ, qui ad id missi erant, intrassent; som-
no gravem (r) Quinctium obpressum, nihil
medium, aut imperium atque honorem, aut,
ubi resistaret, mortem, ni sequeretur, de-
nunciantes, in castra pertraxerunt. Impera-
tor extemplo adveniens adpellatus; insignia-
que honoris exterrito subitæ rei miraculo
deferunt, & ad urbem ducere jubent. Suo
magis inde inpetu, quam consilio ducis, con-

*Eligunt
ducem
T. Quinc-
tium.*

(r) *gravi Gron. Crev.*

vulsis signis, infesto agmine ad lapidem octavum viæ, quæ nunc Appia est, perveniunt: *U. c. 413.*
 issentque confestim ad urbem, ni venire *a. C. 330.*
 contra exercitum, dictatoremque adversus se *Valerius*
 M. Valerium Corvum dictum audissent, & *Corvus*
 magistrum equitum L. Æmilium Mamer- *dictator.*
 cinum.

XL. UBI primum in conspectum ventum est, arma signaque agnovere; extemplo omnibus memoria patriæ iras permulfit. Nondum erant tam fortes ad sanguinem civilem, nec, præter externa, noverant bella: ultimaque rabies secessio ab suis habebatur. Ita jam duces, jam milites utrimque congressus quærere ad conloquia. Quinctius, quem armorum etiam pro patria satietas teneret, nedum adversus patriam; Corvus, omnes caritate cives, præcipue milites, & ante alios suum exercitum, complexus, ad conloquium processit. Cognito ei extemplo haud minor ab adversariis verecundia, quam ab suis silentium, datum: « Deos [inquit] in-
 » mortales, milites, vestros, publicos, meos-
 » que, ab urbe proficiscens ita adoravi, ve-
 » niamque supplex poposci, ut mihi de vo-
 » bis concordia partæ gloriam, non victo-

*Dictatoris
 ad sedito-
 sos oratio.*

U. c. 413.
a. C. 339.

» riam, darent. Satis fuit eritque, unde belli
 » decus pariat^rur : hinc pax petenda est. Quod
 » Deos immortales inter nuncupanda vota
 » expoposci, ejus me compotem voti vos
 » facere potestis ; si meminisse vultis, non
 » vos in Samnio, nec in Volscis, sed in
 » Romano solo castra habere ; si illos colles,
 » quos cernitis, patriæ vestræ esse ; si hunc
 » exercitum civium vestrorum ; si me consu-
 » lem vestrum, cujus ductu auspicioque
 » priore anno bis legiones Samnitium fudistis,
 » bis castra vi cepistis. Ego sum M. Valerius
 » Corvus, milites, cujus vos nobilitatem
 » beneficiis erga vos, non injuriis, sensistis ;
 » nullius superbæ in vos legis, nullius cru-
 » delis senatusconsulti auctor ; in omnibus
 » meis imperiis in me severior, quam in vos.
 » Ac si cui genus, si cui sua virtus, si cui
 » etiam majestas, si cui honores subdere
 » spiritus potuerunt ; iis eram natus, id spe-
 » cimen mei dederam, ea ætate consulatum
 » adeptus eram, ut potuerim, tres & viginti
 » annos natus, consul Patribus quoque ferrox
 » esse, non solum plebi. Quod meum factum
 » dictumve consulis gravius, quam tribuni,
 » audistis ? Eodem tenore duo insequentes

» consulatus gessi ; eodem hæc imperiosa dic-
 » tatura geretur : ut neque in hos meos &
 » patriæ meæ milites mitior, quam in vos,
 » horreo dicere, hostes. Ergo vos prius in
 » me strinxeritis ferrum, quam in vos ego.
 » Istinc signa canent, istinc clamor prius
 » incipiet atque inpetus, si dimicandum est.
 » Inducite in animum, quod non induxerunt
 » patres avique vestri ; non illi, qui in Sa-
 » crum montem secesserunt ; non hi, qui
 » postea Aventinum infederunt. Expectate,
 » dum vobis singulis, ut olim Coriolano,
 » matres conjugesque crinibus passis obviæ ab
 » urbe veniant. Tum Volscorum legiones, quia
 » Romanum habebant ducem, quieverunt ;
 » vos, Romanus exercitus, ne (s) destite-
 » rit in pio bello ? T. Quincti, quocumque
 » istico loco, seu volens, seu invitus, consti-
 » tisti, si dimicandum erit, tum tu in novif-
 » simos te recipito : fugeris etiam honestius,
 » tergumque civi dederis, quam pugnaveris
 » contra patriam. Nunc ad pacificandum bene
 » atque honeste inter primos stabis, & con-
 » loquii hujus salutaris interpretis fueris. Postu-
 » late æqua, & ferte : quamquam vel iniquis

U. c. 413.
 a. C. 339.

*U. c. 413.
a. C. 339.*

*T. Quinctius suos
ad pacem
hortatur.*

» standum est potius, quam inpias inter nos
» conferamus manus. » T. Quinctius plenus
lacrimarum, ad suos versus, « Me quoque
» [inquit] milites, si quis usus mei est, me-
» liorem pacis, quam belli, habetis ducem.
» Non enim illa modo Volscus aut Samnis,
» sed Romanus, verba fecit; vester consul,
» vester imperator, milites: cujus auspicia
» pro vobis experti, nolite adversus vos
» velle experiri. Qui pugnarent vobiscum
» infestius, & alios duces senatus habuit:
» qui maxime vobis, suis militibus, parceret,
» cui plurimum vos imperatori vestro crede-
» retis, eum elegit. Pacem, etiam qui vin-
» cere possunt, volunt: quid nos velle oportet?
» Quin, omittis ira & spe, fallacibus
» auctoribus, nos ipsos nostraque omnia
» cognitæ permittimus fidei. »

*Seditio
composita.*

XLI. ADPROBANTIBUS clamore cunctis,
T. Quinctius, ante signa progressus, in
potestate dictatoris milites fore dixit: oravit,
(t) ut causam miserorum civium susciperet:
susceptamque eadem fide, qua rempublicam
administrare solitus esset, tueretur. « Sibi se
» privatim nihil cavere: nolle alibi, quam

(t) *oravitque Gron. Crev.*

» in innocentia, spem habere. Militibus ca- U. c. 413.
 » vendum, quod apud Patres semel plebi, a. C. 339.
 » iterum legionibus cautum sit, ne fraudi se-
 » cessio esset. » Quintio conlaudato, cete-
 ris bonum animum habere iussis, dictator,
 equo citato ad urbem revectus, auctoribus
 Patribus, tulit ad populum in luco Petelino,
 ne cui militum fraudi secessio esset. Oravit
 etiam bona venia Quirites, ne quis eam rem
 joco seriove cuiquam exprobraret. Lex quo-
 que sacrata militaris lata est, ne cuius mili-
 tis scripti nomen, nisi ipso volente, delere-
 tur, additumque legi, ne quis, ubi tribunus
 militum fuisset, postea ordinum ductor esset.
 Id propter P. Salonium postulatum est ab con-
 juratis; qui alternis prope annis & tribunus mi-
 litum, & primus centurio erat, quem nunc pri-
 mipili adpellant. Huic infensi milites erant,
 quod semper adversatus novis consiliis fuisset,
 & ne (u) particeps eorum esset, qui ab
 Lautulis fugissent. Itaque quum hoc unum
 propter Salonium ab senatu non inpetraretur;
 tum Salonius, obtestatus Patres conscriptos,
 ne suum honorem pluris, quam concordiam
 civitatis; aestimarent, perpulit, ut id quoque

(u) & ne l. nec Gron. Crev.

U. c. 413. ferretur. Æque inpotens postulatum fuit, ut
a. C. 339. de (x) stipendio equitum (merebant autem
 triplex ea tempestate) æra demerentur, quod
 adversari conjurationi fuissent.

XLII. PRÆTER hæc invenio apud quosdam,
 L. Genucium, tribunum plebis, tulisse ad
 populum, ne fœnerare liceret: item aliis
 plebiscitis cautum, ne quis eundem magistrat-
 um intra decem annos caperet; neu duos
 magistratus uno anno gereret; utique lice-
 ret consules ambos plebeios creari. Quæ si
 omnia concessa sunt plebi, adparet, haud
 parvas vires defectionem habuisse. Aliis an-
 nalibus proditum est, neque dictatorem Va-
 lerium dictum, sed per consules omnem rem
 actam: neque, antequam Romam veniretur,
 sed Romæ, eam multitudinem conjuratorum
 ad arma consternatam esse: nec in T. Quinc-
 tii villam, sed in ædes C. Manlii, nocte in-
 petum factum, eumque a conjuratis compre-
 hensum, ut dux fieret: inde ad quartum la-
 pidem profectos loco munito confedisse: nec
 ab ducibus mentionem concordiaë ortam; sed
 repente, quum in aciem armati exercitus
 processissent, salutationem factam: & per-

(x) de del. Gron.

mixtos dextras jungere, ac complecti inter
 se lacrimantes milites cœpisse : coactosque
 consules, quum viderent averfos a dimica-
 tione militum animos, retulisse ad Patres de
 concordia reconcilianda. Adeo nihil, præter-
 quam seditionem fuisse, eamque compositam,
 inter antiquos rerum auctores constat. Et
 hujus fama seditionis, & susceptum cum
 Samnitibus grave bellum, aliquot populos
 ab Romana societate avertit : &, præter La-
 tinorum infidum jam diu fœdus, Privernates
 etiam Norbam atque Setiam, finitimas colo-
 nias Romanas, incurfione subita depopulati
 sunt.

U. c. 413.
a. C. 339.